

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MADANIYAT VAZIRLIGI
YUNUS RAJABIY NOMIDAGI O‘ZBEK MILLIY MUSIQA SAN’ATI
INSTITUTI**

FARRUX ABDUAZIMOV

**CHOLG‘U SOZLARINI O‘RGANISH
(rubob)**

60211400 - Vokal san’ati (an’anaviy xonandalik)

60112400 - Professional ta’lim: 60211400 - Vokal san’ati (an’anaviy xonandalik)
ta’lim yo‘nalishlari 1-kurs talabalari uchun

O‘QUV QO‘LLANMA

TOSHKENT-2024

Mazkur o'quv qo'llanmada 60211400 - Vokal san'ati (an'anaviy xonandalik), 60112400 - Professional ta'lim: 60211400 - Vokal san'ati (an'anaviy xonandalik) ta'lim yo'nalishlari o'quv rejasidagi "Cholg'u sozlarini o'rganish" fani bo'yicha xonanda talabalarni Rubob cholg'usida ijrochilikni mukammal o'zlashtirishlari, jo'rnavozlik qobiliyatlarini rivojlantirish, cholg'u sozi bo'yicha repertaurlar tanlash va ular ustida ishlash metodikasi, kelajakda kasbiy faoliyatlarini samarali tashkil etishlari, cholg'u sozi bo'yicha umumiy bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish nazarda tutilgan.

O'quv qo'llanma "Cholg'u sozlarini o'rganish" hamda sozandalar uchun "Qo'shimcha cholg'u sozlarini o'rganish" fani bo'yicha Rubob cholg'usida pedagogik faoliyat bilan shugullanuvchi professor-o'qituvchilar va san'at ta'limi sohasida tahsil olayotgan talabalar uchun mo'ljallangan.

В данном учебном пособии 60211400 – Вокальное искусство (традиционное пение), 60112400 – Профессиональное образование: 60211400 – Вокальное искусство (традиционное пение) образовательные направления» По предмету «Изучение слов инструмента» обучающиеся пению обучаются в совершенстве владеть игре на инструменте Рубоб, развивать навыки аккомпанемента, выбирать репертуар инструмента и работать над ним, эффективно организовывать свою профессиональную деятельность в дальнейшем, предусматривается формирование общих знаний, умений и навыков владения музыкальными инструментами.

Учебное пособие «Изучение инструментальных слов» и «Изучение дополнительных инструментальных слов» для музыкантов, предназначенное для студентов, обучающихся по направлению коневодства.

In this study guide, 60211400 - Vocal art (traditional singing), 60112400 - Professional education: 60211400 - Vocal art (traditional singing) educational directions " In the subject "Learning the words of the instrument" the singing students are trained to perfectly master the performance of the Rubob instrument, to develop the skills of accompaniment, to choose the repertoires of the instrument and to work on them, to effectively organize their professional activities in the future. formation of general knowledge, skills and qualifications on musical instruments is envisaged.

Study guide "Learning instrument words" and "Learning additional instrument words" for musicians. intended for students studying in the field of horse education

MA'SUL MUHARRIR: dotsent N.Qodirov

TAQRIZCHILAR:

Yunus Rajabiy nomidagi O'zMMSI professori R.Qosimov

O'zbekiston davlat konservatoriyasi professori O.Nazarov

O'quv qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 20.....-yil "____"dagi ____-sonli buyrug'i asosida nashr etishga ruxsat berilgan.

MUNDARIJA

KIRISH	
I-MODUL. CHOLG‘U IJROCHILIGINING DASTLABKI KO‘NIKMALARI	
1-mavzu: TALABALARNING TANLAGAN CHOLG‘USI BILAN TANISHTIRISH VA O‘QUV SEMESTRI UCHUN DASTUR TANLASH	11
2-mavzu TANLANGAN CHOLG‘U SOZI UCHUN MO‘LJALLANGAN BOSHLANG‘ICH TEXNIK MASHQLAR O‘RGANIS‘H	33
3-mavzu: BASTAKORLAR IJODIYOTIGA MANSUB KICHIK SHAKLDAGI CHOLG‘U KUYLARIDAN O‘RGANISH	69
4-mavzu: BASTAKORLAR YOKI XALQ IJODIYOTIGA MANSUB KICHIK SHAKLDAGI ASARLARDAN CHOLG‘UDA JO‘R BO‘LIB IJRO ETISHNI O‘RGANISH	86
5-mavzu: O‘RGANILGAN ASARLARNI SAHNADA IJRO ETISHGA TAYYORLASH	108
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI	130
G L O S S A R I Y	132

ОГЛАВЛЕНИЕ

ВВЕДЕНИЕ	
I МОДУЛЬ. БАЗОВЫЕ НАВЫКИ РАБОТЫ НА ИНСТРУМЕНТЕ	
Тема №1: ОЗНАКОМЛЕНИЕ С ВЫБОРОМ СТУДЕНТАМИ ИНСТРУМЕНТА И ВЫБОРОМ ПРОГРАММЫ ДЛЯ СЕМЕСТРА ОБУЧЕНИЯ	11
Тема №2: НАЧАЛО ОБУЧЕНИЯ ТЕХНИЧЕСКИМ УПРАЖНЕНИЯМ, ПРЕДНАЗНАЧЕННЫМ ДЛЯ ВЫБРАННОГО ИНСТРУМЕНТА	33
Тема №3: ИЗУЧЕНИЕ НА НЕБОЛЬШИХ ИНСТРУМЕНТАЛЬНЫХ ВОСПОМИНАНИЯХ, ПРИНОСЯЩИХСЯ К ТВОРЕНИЯМ КОМПОЗИТОРОВ	69
Тема №4: ОБУЧЕНИЕ ИСПОЛНЕНИЮ ПОД ИНСТРУМЕНТАЛЬНЫМ СОПРОВОЖДЕНИЕМ ПРОИЗВЕДЕНИЙ МАЛОЙ ФОРМЫ, ПРИНАДЛЕЖАЩИХ КОМПОЗИТОРОВ ИЛИ НАРОДНОГО ТВОРЧЕСТВА	86
Тема №5: ПОДГОТОВКА РАЗУЧЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ К ВЫСТУПЛЕНИЮ НА СЦЕНЕ	108
СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ	130
Г Л О С С А Р И Й	132

CONTENTS

INTRODUCTION	
I- MODULE. BASIC SKILLS OF INSTRUMENT PERFORMANCE	
1- theme INTRODUCING THE STUDENTS' CHOICE OF THE INSTRUMENT AND CHOOSING THE PROGRAM FOR THE	11
2- theme: LEARNING BEGINNING TECHNICAL EXERCISES DESIGNED FOR SELECTED	33
3- theme: LEARNING FROM LITTLE INSTRUMENT MEMORIES BELONGING TO THE CREATIONS OF	69
4- theme: LEARNING TO PERFORM WITH AN INSTRUMENT ACCOMPANIMENT OF SMALL FORM WORKS BELONGING TO COMPOSERS OR FOLK CREATIVITY	86
5- theme: PREPARING LEARNED WORKS FOR PERFORMANCE ON STAGE	108
LIST OF REFERENCES	130
G L O S S A R I Y	132

KIRISH

Xalqimizning ma'naviy hayoti, milliy qadriyatlari, millatimizning ko'p yillik an'ana va udumlari, shuningdek, ustoz-shogirdlik an'analari asosida bizgacha yetib kelgan milliy musiqiy merosimizga yuksak hurmat bilan munosabatda bo'lish, ularni chuqur o'rganish, keng targ'ib qilish hamda kelgusi avlodga munosib tarzda yetkazish borasida bir qator xayrli ishlar amalga oshirilmoqda. Mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimida ham o'sib kelayotgan yosh avlodga boy madaniy merosimizni o'rgatish va milliy qadriyatlarimizni singdirish muhim va dolzarb masalalardan biri sifatida e'tibor qaratilgan. Shu o'rinda aytish joizki, milliy mumtoz musiqa va cholg'u ijrochiligi san'atini o'rgatish yosh avlodning ma'naviyati va madaniy ongini shakllantirishda asosiy omil hisoblanadi.

O'zbekistonda cholg'u ijrochiligi maktablari ta'limning ilk bosqichidan boshlab o'qitiladi. "Cholg'u sozini o'rganish" fanini o'qitish bo'yicha mutaxassis tayyorlashning maqsadi, vazifalari va xususiyatlarini o'rganish talabalarni o'qitish hamda tarbiyalashning mazmuni, tamoyillari va usullarini to'g'ri belgilashning eng muhim shartidir. Ushbu fanni hozirgi mavjud shakllaridan biri xonandalarda cholg'u sozida ijrochilik mahoratini gavdalantirishdir. Jamiyatning mana shunday mutaxassislarga yehtiyoji tobora sezilmoqda. Zero, oliy o'quv yurtlaridagi musiqiy ta'lim-tarbiya jarayoni talabalarning kasbiy tayyorgarligini oshirish va rivojlantirish dasturi bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev 2019-yilda tashkil etilgan prezident maktablari tajribasidan foydalangan holda yangi va zamonaviy maktablar qurish, mavjudlarini zamon talablari asosida moslashtirish yuzasidan bir qator qarorlar qabul qildi. Ma'lumki, davlatimiz rahbarining tashabbuslari bilan maktab dasturlariga "Shaxmat saboqlari" o'quv mashg'uloti fan sifatida kiritildi. Shuningdek, Prezidentimiz musiqa xonalarini ko'zdan kechira turib *"Har bir o'g'il-qiz hech bo'lmasa bitta cholg'u asbobini chalishni bilishini istardim"* degan fikrni ilgari surgan edilar. Ana shu fikrni amalga oshganligining isboti sifatida 2022-yil 2-fevral kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi №PQ-112-sonli Qarori

e'lon qilinganligi xalqimizning madaniy hayotida muhim hodisa bo'ldi. Unda madaniyat va san'at sohasida iste'dodli yosh ijodkorlarni izlab topish va qo'llab-quvvatlash, ta'lim muassasalarini milliy cholg'ular, musiqa darsliklari, nota to'plamlari va o'quv-metodik adabiyotlar bilan ta'minlashning yaxlit tizimini yaratishga alohida ye'tibor qaratilgan bo'lib, bu kelgusida milliy mumtoz musiqa san'atini xalqimiz orasida keng ommalashishi hamda mazkur san'at turi bo'yicha ko'plab iste'dodli yoshlarni kashf etish imkonini beradi. Haqiqatan ham milliy mumtoz musiqa insonning barkamol voyaga yetishida va uning jamiyat hayotida faol ishtirok etishida muhim omillardan bo'lishi ilmiy va amaliy jihatdan o'z isbotini topgan.

Mazkur Qarorda 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini "Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturiga muvofiq 2022/2023-o'quv yilidan boshlab ta'lim muassasalarida o'quvchi va talabalarning musiqiy bilim va ko'nikmalarini oshirish, ularning qalbida milliy madaniyatga bo'lgan muhabbatni shakllantirish, yosh iste'dodlarni aniqlash va qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirilishi belgilandi. Jumladan, umumiy o'rta ta'lim maktablarida milliy musiqa cholg'ularidan kamida bittasida kuy ijro etish mahoratini o'rgatilishi hamda bu haqda ularning dasturlariga tegishli qayd kiritilishi, shuningdek, 2023/2024-o'quv yilidan boshlab esa o'quvchilarning har biri milliy cholg'ulardan kamida uchtasida kuy ijro eta olish qobiliyatiga ega bo'lishini ta'minlash musiqa fani o'qituvchilari uchun majburiy hisoblanishi belgilandi.

Ushbu Qaror ijrosini ta'minlash bo'yicha umumiy o'rta ta'lim muassasalarida milliy cholg'ularni o'qitishni yo'lga qo'yish borasida avvalo milliy musiqa san'ati sohasi mutaxassislari tomonidan quyidagi vazifalarni bajarish eng dolzarb ishlar qatorida bo'lmog'i lozim:

- 1) Milliy musiqa bo'yicha zamon talablariga mos mutaxassis o'qituvchilarni tayyorlash;

- 2) umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun milliy musiqaga oid o'quv adabiyotlar yaratish;

3) musiqiy qobiliyatga ega iqtidorli o'quvchilarni tanlash va tarbiyalash bo'yicha nazariy-amaliy ko'rsatmalar ishlab chiqish;

4) Bo'lajak musiqa o'qituvchilarini o'quvchilarda o'z qiziqishlariga ko'ra muayyan milliy cholg'u turi shuningdek, xonandalik bo'yicha ijrochilik ko'nikmalarini shakllantirishga tayyorlash.

Cholg'u ijrochiligi musiqa san'ati sohasida eng ommalashgan turlardandir. Har bir xalqning o'z milliy cholg'u sozlari bor. Shu bilan birga, butun jahonning barcha xalqlari orasida ommalashgan cholg'u asboblari ham mavjud. Yurtimiz kundan kunga rivojlanib, dunyo miqyosida o'z o'rnini topib, yuksak darajalarga chiqib borayotgan bir paytda oliy musiqiy ta'limining har bir bosqichi jahon andozalarining ilg'or pedagogik tajribalari namunalari asosida tashkil etilishi maqsadga muvofiqdir. Talabalar mazkur bosqichning o'zida professional musiqa madaniyati, musiqa san'atining nazariy hamda amaliy asoslari haqida chuqur bilimga yega bo'ladilar. An'anaviy xonandalik, xonandalik ansambli, cholg'u sozini o'rganish, cholg'u ijrochiligi fanlari ijrochilik bilan bog'liq talabalarda mutaxassislik ko'nikmalarini shakllantiradi.

Musiqa ta'limining bakalavriat ixtisoslik bosqichi oliy ta'limning birinchi bo'g'ini bo'lib, undan so'ng magistratura bo'g'iniga o'tiladi. Bakalavriat musiqa ta'limida malakali mutaxassislar tayyorlanadi. Bu bosqichning vazifasi yakkanavoz xonanda ijrochilar, cholg'uchilar hamda akademik litsey va kollejlarda uchun pedagoglar tayyorlashdan iboratdir. Magistratura bosqichining asosiy maqsadi bilimli, zamon talablariga mos bo'lgan yuqori professional ijrochi mutaxassislarni tayyorlash hisoblanadi. Musiqiy ta'lim tizimining har bir bosqichi kerakli malaka va darajadagi saboq jarayoni bilan ta'minlangan. Uning hayotga tadbiq etishdagi uzluksizligini ta'minlash, ketma-ketligini oqilona tuzish yaxshi natijalarga olib keladi. Shu bois, davlatimiz tomonidan jahon andozalari doirasida qabul qilingan va hayotga joriy etilgan ta'lim tizimi o'z natijalarini bermoqda.

Oliy musiqiy ta'limda "Cholg'u ijrochiligi", "Qo'shimcha cholg'ularni o'rganish", "Oiladosh cholg'ularni o'rganish" kabi fanlar mavjud bo'lib, mazkur fanlar asosan cholg'u ijrochiligi yo'nalishida taxsil olayotgan talabalar uchun ixtisoslik fani

sifatida olib boriladi va DTS talablari darajasida mutaxassis tayyorlashga e'tibor beriladi. Xonandalar uchun o'qitiladigan "Cholg'u sozlarini o'rganish" fani esa bo'lajak xonandalarni kasbiy faoliyatga tayyorlash, musiqiy ta'lim jarayonini samarali tashkil etish, qo'shiq kuylash va cholg'u sozida jo'r bo'lib ijro etish bo'yicha tayyorgarliklarni oshirishga qaratiladi.

Mazkur o'quv qo'llanma aynan "Cholg'u sozlarini o'rganish" fani doirasida tayyorlangan bo'lib, unda xonanda talabalarda tanlagan milliy cholg'u sozi bo'yicha yakka ijrochilik, cholg'uda o'z ijrosiga jo'r bo'lish hamda jo'rnavozlik ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan ilmiy-amaliy va metodik tavsiyalar bilan boyitilgan hamda talabalarining milliy cholg'u sozlarida ijro mahorati va imkoniyatlarini yanada kengaytirishga aloxida e'tibor qaratilgan.

Har bir yosh xonanda musiqiy asarlarning g'oyaviy va badiiy tarzda chuqur o'zlashtirishda, o'z ijrochilik mahoratini hamda san'atini ko'p sonli tinglovchilarga to'la etkazib bera olishida "Cholg'u sozlarini o'rganish" fani muhim ahamiyatga egadir. Mazkur fan mumtoz musiqa san'atini yanada chuqurroq o'rganish, uni keng targ'ib qilish va rivojlantirish borasida samarali natija beradi.

Shuningdek, talabalar o'zlari tanlagan cholg'u sozlarini o'rganish bo'yicha ijro ko'nikmalariga ega bo'lish, muayyan cholg'u sozini o'rganishning qonun-qoidalarini mukammal egallash, nazariy bilimlarini oshirish hamda o'z mutaxassisliklari bo'yicha ijro mahoratlarini to'liq namoyon etish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Biz, mazkur o'quv qo'llanmada "Cholg'u sozlarini o'rganish" fanidan mashg'ulotlarni tashkil qilish yuzasidan o'qituvchilar uchun metodik ko'rsatmalar, fanni o'zlashtirish bo'yicha talabalar uchun nazariy va amaliy ma'lumotlarni yoritishga harakat qilganmiz.

1-MAVZU: TALABALARNING TANLAGAN CHOLG‘USI BILAN TANISHTIRISH VA O‘QUV SEMESTRI UCHUN DASTUR TANLASH

Reja:

1. Qashqar rubobi haqida ma’lumot
2. Cholg‘u ijrochiligi haqida tushuncha.
3. Qashqar rubobda ijrochilik holati. Qashqar rubobida ijrochilik ta’limi
4. Talablar ijro etishlari uchun tavsiya etilgan yillik namunaviy asarlar (semestrlar kesimida)

Kalit so‘zlar: ijrochilik, ta’lim-tarbiya, qo‘shiq, kuy, ohang, musiqa ilmi, ruhiy holat, pedagogik yondashuv

1.1. Qashqar rubobi haqida ma’lumot

Tarixdan ma’lumki, o‘zbek xalq cholg‘ulari rang-barang tarzda, o‘ziga xos va musiqaning barcha tarmoqlariga mos cholg‘u asboblari shakllanib, arslar osha rivojlanib kelgan.

Tarixiy qo‘lyozmalar, adabiy asarlar va musiqiy risolalarda O‘rta Osiyo xalqlari amaliyotida vujudga kelgan barcha cholg‘u asboblarning nomlari o‘z ifodasini topgan. Musiqiy risolalarda esa cholg‘ularga tegishli (shakl, tuzilish, torlar nisbatlari, tayyorlash mezonlari, cholg‘ular uchun ishlatiladigan daraxtlar va h.k. haqida) ma’lumotlar keltirilgan. Ularda, torli cholg‘ulardan: borbad, ud, rud, qobuz, g‘ijjak, navha, nuzxa, qonun, chang, rubob, tanbur, dutor; damli sozlardan: ruhafzo, shammoma, org‘anun, sibizg‘i, nayi anbon, chag‘ona, bulamon, surnay, nay, qo‘shnay, karnay; urma cholg‘ulardan: daf, doyra, nog‘ora, safoil kabilar turli darajadagi ma’lumotlar bilan keltirilgan.

Bu cholg‘u qadimgi Torin va Yorkent daryosi bo‘ylaridagi vohalarda yashagan Do‘lon qabilalarining qadimiy cholg‘u asbobi hisoblanib, meloddan 4 asr oldin qo‘llanilganligini turli manbalarda ko‘rishimiz mumkin.

Qashqar rubobining Shinjon uyg‘urlari orasida tarqalgan «do‘lon rubobi» nomli turi mavjud. Uning dastasi pardasiz, naqshli fason qulog‘i hamda uchta asosiy va bir necha rezonator torlari bo‘lib, mizrob bilan chalinadigan sozlardan hisoblanadi.

Bugungi kunda Uyg‘ur xalq musiqa ijrochiligida rubob cholg‘usining «Podachi rubob», «Qashqar rubob», «Do‘lon rubob» va «Bas rubob» deb nomlangan 4 turi keng qo‘llanilmoqda.

Uyg‘ur Qashqar rubobi — Uyg‘ur xalqining eng ommalashgan cholg‘usi sifatida shahardan to kichik qishloqlargacha tarqalgan. Uning birinchi tori 1-oktava «do» notasiga sozlanib to‘rttadan oltitagacha rezonator torlari mavjud.

Do‘lon rubobi — «Qumul rubob» deb ham yuritilib asosiy uchta tori lya-re-lya, lya-mi-lya, kabi sozlanadi. Bundan tashqari o‘ntagacha rezonator torlari bo‘ladi.

Bas rubobi esa re-lya-re, re-sol-re notalariga sozlanib orkestrlarda keng qo‘llaniladi¹. Bulardan tashqari Uyg‘urlarda rubobning 8 torli turi ham mavjudligi haqida ma‘lumotlar bor.

Rubob cholg‘usi Markaziy Osiyoda keng ommalashgan bo‘lib, o‘zbek, tojik, uyg‘ur xalqining sevimli cholg‘usi hisoblangan.

Ma‘lumotlarga qaraganda, XIX asr oxiri XX asr boshlarida O‘zbekistonda bu cholg‘u kam uchragan va dastasiga ichak bog‘langan diatonik tovushqatorli cholg‘ulardan biri bo‘lgan.

XX asrning 40-50 yillaridan boshlab, Toshkent Davlat konservatoriyasi qoshida cholg‘ularni o‘rganish va takomillashtirish maqsadida professor A.I.Petrosyans boshchiligida tajriba-sinov ishlari tashkil qilinib, unda o‘zbek xalq cholg‘ulari qayta ishlana boshlandi. Jumladan Qashqar rubobi ham qayta ishlanib, temperatsiyali tovushqatorga asoslangan prima, alt va messo-soprano turlari yaratildi. Natijada Qashqar rubobida o‘zbek xalq musiqasi bilan birga ko‘plab boshqa xalqlar kuylari va kompozitorlar asarlarini ijro etish imkoniyati paydo bo‘ldi.

Rubob primada to‘rtta tor bo‘lib, birinchi tori ikkinchi oktava MI, ikkinchi tori birinchi oktava LYa, uchinchi tori birinchi oktava RE va to‘rtinchi tori kichik oktava SOL notalariga sozlanadi. Messo-soprano rubobi esa birinchi juft torlar birinchi oktava LYa, ikkinchi juft torlar birinchi oktava MI, uchinchi tor esa kichik oktava LYa notalariga sozlanadi.

¹ «Уйғур чолғу асбоблари». Турсунжон Латип. Шинжонь Университети нашри. 1997.

Messo – soprano rubobi birinchi juft torlar birinchi oktava LYa, ikkinchi juft torlar birinchi oktava MI, uchinchi tori kichik oktava SI notalariga sozlanadi.

Alt rubobi esa beshta torli bo‘lib, birinchi va ikkinchi torlar juft torlar, uchinchisi esa ichak tordan iborat bo‘lib, birinchi oktava RE, kichik oktava LYa, kichik oktava MI notalariga sozlanadi. Qashqar rubobining tovushi yozilganidan bir oktava past eshitilsa, yangi yaratilgan rubobolar nota yozuvi balandligiga mos jaranglaydi.

Bugungi kunda rubobning Qovurg‘ali hamda an‘anaviy o‘yma qashqar rubob turlari amaliyotda keng qo‘llanilmoqda.

Qovurg‘ali rubob dastasining uzunligi an‘anaviy o‘yma qashqar rubobiga nisbatan qisqaroq va yog‘och quloqlar o‘rniga metall dan yasalgan mexanik quloqlar o‘rnatilganligi bilan farq qiladi (1-2 rasmlar).

1-rasm

2-rasm

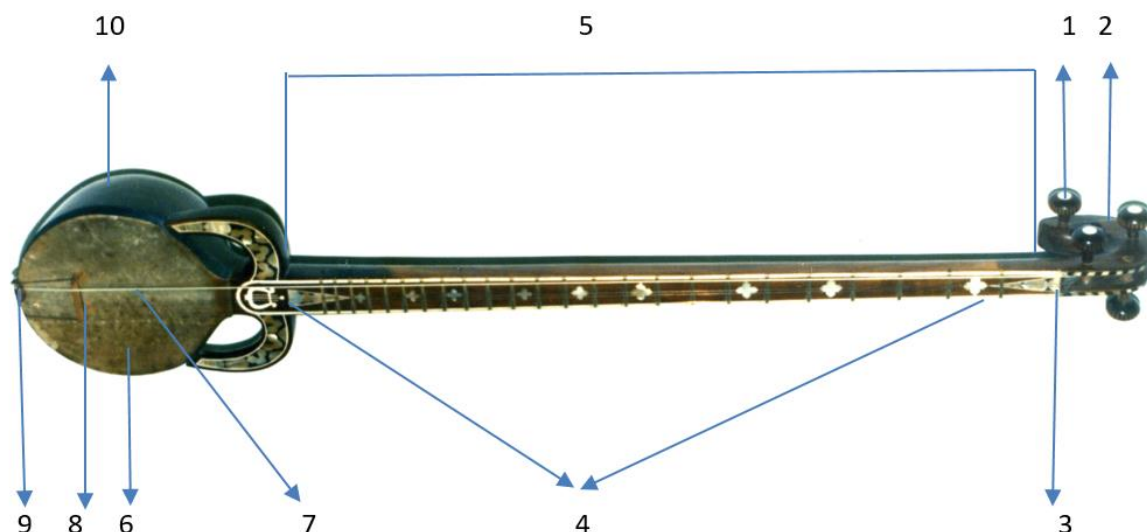
Qovurgʻali rubob asosan boshlangʻich oʻquv davrida, oʻzining ixchamligi va sozlash imkoniyatining birmuncha yengilligi bilan nisbatan qulay hisoblanadi. Anʻanaviy oʻyma Qashqar rubobi menzurasi uzunligi sababli tovush jarangdorligi va tinik sadolanishi bilan ajralib turadi.

Qashqar rubobining dasta qismida asosan 24 ta metall pardalar joylashgan boʻlib, ular rubob tovush katoriga xromatik tarzda 0,5 tondan kilib joylashtirilgan va tartib buyicha bosh qismidan kosa qismiga karab sanaladi. Dastaning bosh qismi tomonidan yuqori harrak urnatilgan boʻlib, torlar shu yuqori harrak orkali kuloklarga takiladi. Yuqori harrak ochik torlarning tayanchi hisoblanadi. Dastaning kosaga tutashgan joyida fason kuloklari mavjud.

Qashqar rubobning kosasi asosan tut daraxtidan, dastasi esa urik daraxtidan yasaladi. Torlarni tortib turuvchi ilmoklar ham kosa qismida joylashgan boʻlib, ular ham yogochdan yoki metallardan ishlangan boʻlishi mumkin.

Rubob kosasi balik teri bilan koplanadi va oʻnga harrak urnatiladi. Harrak yumshok yogoch yoki plastmassadan yasalgan bulmasligi kerak, aksincha kattik yogochdan va ixcham shaklda boʻlishi maqsadga muvofikdir. Bundan tashqari harrakning balandligi va torlarning bir-biriga nisbatan joylashuvi ham juda muhim. Torlarning orasi juda tor yoki kengrok boʻlishi mumkin emas, chunki torlar oʻzaro juda yaqin boʻlsa barmoqlar bilan bosilganda bir-biriga tegib koladi va aksincha torlar oʻzaro masofasi meʼyoridan kengroq boʻlsa, torlar barmoqlar ostidan chiqib ketishi mumkin. Juft torlar urtasidagi oʻzaro masofa orasi taxminan 3 mm boʻlsa, birinchi, ikkinchi va uchinchi torlar orali oraligi 10-12 mm boʻlishi maqsadga muvofikdir.

Harrakning balandligi asosan cholgʻuning sadolanishi va pardalarning anik sozlanishiga muvofik holda tanlanadi. Bunda torlar dastadan juda ham baland yoki past boʻlmay chap qoʻl bilan torlarni pardaga bosish uchun kulay darajada boʻlgani maʼkul. Chunki, harrak baland boʻlsa juda nokulay, past boʻlsa ovozning sifati uzgarib ketishiga sabab boʻladi.

1-quloq; 2-rubobning bosh qismi; 3-shayton xarrak; 4-pardalar; 5-dasta; 6-teri; 7-torlari; 8-xarrak; 9-ilmoqlar; 10-kosa.

Qashqar rubobida asosan beshta tor bo‘lib, ularning to‘rttasi metall va bittasi ipak torlardan iborat. Metall torlar juft-juft kilib, ipak tor esa alodida sozlanadi.

Amaliyotda 1-juft torlarning kalitligi 0,23- 0,24 mm, juft torlar esa 0,25-0,28 mm qalinlikda bo‘ladi. Lekin har bir cholg‘u o‘ziga xos bo‘lganligini hisobga olib, bu o‘lchovlarni rubobning ovoz sifati va sozlanishining eng yaxshi holatida tanlash maqsadga muvofiqdir.

Qashqar rubobi yetuk sozandalar, ijrochilar, xushovoz xonandalar tomonidan emas, balki turli ansambllar va xalq cholg‘u asboblari orkestrlari tarkibida takomillashtirilgan hamda uning yangi yaratilgan turlari musiqiy cholg‘u sozlari ichida munosib o‘rin olgan.

Qashqar rubobining xalqimiz orasida ommalashib borishida ustoz sozandalarning o‘rni beqiyosdir. Ular tomonidan ijro etilgan kuylar, milliy maqom kuylarini maromiga yetkazib ijro etshdagi ularning ijro uslublari tinglovchilarni rubob soziga bo‘lgan e‘tiborlarini yanada o‘ziga jalb qilishiga sabab bo‘lganini ko‘rishimiz mumkin. Shunday mohir rubobchilardan biri 1950 yillarda mashhur bo‘lgan san’atkor Muhammadjon Mirzaevdir.

M.Mirzaev o‘zining ijodiy izlanishlari, jozibali ijrosi bilan tinglovchilarga badiiy-estetik zavq ulashadi. Republikamizning turli viloyatlarida bu cholg‘u sozi havaskor ijrochilar va mutaxassislar ushun qulay va sevimli sozga aylanadi. Ta’lim

muassalarida ham mazkur cholg'u sozini o'rganishga bo'lgan extiyoj kun sayin ortib boradi. Keyinchalik ushbu cholg'u sozi murakkab va mukammal shakldagi musiqiy namunalarni ijro yetishda benuqson bo'lishi ushun ma'lum darajada takomillashtirilib borilgan. Xususan rubob dastasidagi pardalar 19, 24 taga yetkazilib xromatik tartibga keltirilgan. Diapazon jihatidan ikki oktavadan ortiq tovush ko'lamiga yega bo'ldi.

Qashqar rubobiga xos bo'lgan ijro imkoniyatlari maqom va maqom yo'llaridagi musiqiy namunalarni talqinida yaqqol namoyon bo'lishini alohida ta'kidlab o'tish lozim. Shunki hozirgi paytda nisbatan sodda xalq kuylarini ijro etishda yoki ashulachilar tomonidan jo'rnavoz cholg'u sifatida ishlatilganida qashqar rubobining barcha imkoniyatlaridan yetarli darajada foydalanilmaydi. Shuning ushun bo'lsa kerak, havaskor rubobchilar ham mutaxassis sozandalar repertuaridagi murakkab kuylarni ijro yetishga intiladilar.

Rubob bo'yicha ustoz sozandalarimizdan O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist, faxriy professor Toxir Rajabiy, "Turon" fanlari akademiyasi akademigi, professor Rifatilla Qosimov, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist, professor Odil Nazarov, dotsent Ravshan Abduazimov, Mansur Voisovlar talaba-yoshlarga milliy musiqa san'atining ijrochilik sirlarini o'rgatib kelmoqdalar.

1.2.Cholg'u ijrochiligi haqida tushuncha

O'zbek musiqa pedagogikasi bamisoli jonli organizm, doimo boyib, ko'payib boruvchi tarbiya sohasidir. Xalq orzu-umidi, quvonch-tashvishlari, g'am-g'ussasiyu armonlari shodlik, baxtiyorlik onlariyu qadr-qimmatlari, ma'naviy-ma'rifiy, badiiy-estetik qarashlari, dunyoqarashi, falsafiy-ahloqiy tushunchalari, ta'lim-tarbiyaviy xulosalari xalq pedagogikasida o'z aksini topadi.

Mustaqillikka erishib, umuminsoniy va o'zbekona qadriyatni har tomonlama chuqurroq anglay boshladik. Vatan taqdiri, xalq ravnaqi, yangi avlod tarbiyasi birinchi o'ringa chiqdi.

O'zbek xalq pedagogikasi an'analarida farzandlarni estetik idroki (estetik-hissiy idroki) hissiyoti va tasavvurlarini rivojlantirish hamda mukammallashtirish ta'lim

oluvchilarning badiiy-ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish va kamol toptirish, yestetik did asoslarini shakllantirish, estetik tarbiyada milliy musiqiy meroslarimizning o'rnini va ahamiyatiga katta e'tibor qaratilgan ("ustoz-shogird" an'analari, xalq ommaviy tomosha san'ati – dorbozlik, askiya, baxshi-shoirchilik, dostonchilik, qiroatxonlik, yetuklik, voizlik kabi san'atlar). Sanab o'tilgan ko'plab udum, rasm-rusumlar, odat-marosimlar, an'analar o'zbek musiqa pedagogikasining qirralari naqadar ko'pligini ko'rsatadi.

Jumladan, qo'shiqlar, (maqomlar, milliy, lirik, marosim, mavsum qo'shiqlari, yor-yorlar, allalar, yig'i yo'qlovlar, sog'im, o'rim, bayram-sayl qo'shiqlari, bolalar folklorining namunalari) go'zallik, samimiyat, mehr-shafqat, orzu, umid tuyg'ularini tarannum etish orqali har qanday kishida chuqur insoniy tuyg'ularni o'stiradi, hayotga, tabiatga nisbatan insonda cheksiz muhabbatni kamol toptiradi.

Al-Kindiy islom falsafasi asosida ilk musiqa nazariyasi haqida risolalar yozgan hamda bu san'atning badiiy-estetik va tarbiyaviy jihatatlari, ma'naviy barkamol ishonchni tarbiyalashdagi o'rnini va ahamiyatini yoritib bergan.

Farobiy "Musika haqida risola" asarida musiqani uch turga ajratadi. Ulardan birinchisi insonga huzur-halovat baxsh etar ekan; ikkinchisi ehtiros uyg'otib, qalbni junbushga keltirar ekan; uchinchisi esa kishini uyga toldirib, fikrlashga undar ekan. Alloma "Ixso ul-ulum" asarida musiqa ilmi qondan zaruriyat va ehtiyoj tufayli paydo bo'lgani xususida yozar yekan, uning ahloqiy-tarbiyaviy jihatlariga alohida to'xtaladi. "Bu ilm shu ma'noda foydaliki, u muvozanatini yo'qotgan odamlar xulqini tartibga keltiradi, nomukammal xulqni mukammal qiladi va muvozanatda bo'lgan odamlar xulqining muvozanatini saqlab turadi. Bu ilm tananing salomatligi uchun ham foydalidir, chunki tana kasal bo'lsa, ruh ham ohanglar vositasida ruhni sog'aytirish asnosida tana sog'aytiriladi, ruh esa bag'ridagi quvvatning tartibga solinishi va o'z mohiyatiga moslashtirilishi orqali sog'ayadi".

"Har bir inson – deb yozadi Ibn Sino – ko'nglidagini boshqaga bildirish, boshqalarning ko'nglidagini esa o'zi bilishga muhtojdir. Shuning uchun Musiqaning insonga ta'siri, shaxsning va jamiyatning ruhiy hayotidagi o'rnini kompleks muammo hisoblanadi. Ushbu murakkablik va serqirralik fanga darrov kelmadi. Shu o'rinda

Asafevning «...musiqa – bu ham san’at, ham fan, ham til, ham o‘yin»²—degan so‘zlarini yeslash maqsadga muvofiqdir.

Demak, ta’lim oluvchilarning musiqiy hamda shaxsiy xususiyatlarini, shuningdek, ijrochilik mahoratlarini tarkib toptirish, ularning ijodiy barkamolligiga katta ta’sir etadi. Qo’shiq kishiga har tomonlama ta’sir ko‘rsatar ekan, kuy va uning musiqiy ifodasi kishining hissiyotiga chuqur singib boradi, unda har xil hislarni uyg‘otadi, turlicha kayfiyatlarni hosil qiladi. Qo’shiqning matni, g‘oyaviy mazmuni faqat hissiyotga emas, balki tinglovchilarning ongiga ham ta’sir qilib, ularni hayajonlantiradi. Honanda ham kuylab ham soz chalishi orqali u kishilarni fikrlashga majbur etadi, asarda aks etgan obraz yoki g‘oyalarga nisbatan muayyan munosabat uyg‘otadi. Bunday ta’sir g‘oyat murakkab va kuchlidir.

Xonandalar uchun cholg‘u sozlarini o‘rganishning asosiy maqsadi shuki, ular o‘zlari ijro etayotgan asarga jo‘rnavozlik qila olish, o‘quvchilarga cholg‘u sozini o‘rgatish, ta’lim jarayonini samarali tashkil eta olish, ijro mahoratini yanada yuksaltirishdan iboratdir. Shu o‘rinda biz aynan honandalarga rubob cholg‘usini o‘rgatish, rubob cholg‘usida jo‘rnavozlik sirlari, rubob cholg‘usida asarlarni to‘la va mukammal o‘rgatish bo‘yicha nazariy, amaliy va metodik ko‘rsatmalarni ishlab chiqishga harakat qildik.

Uzoq yillar mobaynida ta’lim uslubiyoti shakllandi. Xalq cholg‘ularini qayta ta’mirlash va takomillashtirish natijasida tovush hosil qilishning texnik usullari, yangi ijrochilik ko‘nikmalari ishlab chiqildi.

Xalq cholg‘ularida ijrochilik maktablari paydo bo‘ldi. Shu bilan birga, xalq cholg‘ularidan rubob ushun, uni o‘rgatish va ijrochilik ta’limi bo‘yicha o‘quv-adabiyotlar yaratila boshladi. Shunday qilib, rubob cholg‘usi bo‘yicha musiqiy ta’limning boshlang‘ich bo‘g‘ini ushun ta’lim asoslari shakllandi.

Har qanday talaba butun o‘quv yili mobaynida yetarli miqdorda keng umumiy ta’lim va kasbiy bilimlarga yega bo‘lishi kerak. Shunki, hammamizga ma’lumki, ko‘pgina bitiruvshilarimiz o‘z hayotlarini pedagogik faoliyat bilan bog‘laydilar. Bu

² Асафьев Б. В. “Замонавий рус музикашунослик ва унинг тарихий вазифалари”.— De Musica, 1—сон. Л., 1926, 17—бет.

yesa psixologiya, pedagogika, uslubiyot bo'yicha yaxshi tayyorgarlikni, keng dunyoqarashga yega bo'lishni talab etadi. Ammo shu paytgacha pedagogika tamoyillariga asoslangan, ta'limning o'ziga xosligini ochib beruvshi, ijrochilik madaniyati yutuqlarini ifodalagan umumiy va shaxsiy uslublar ishlab chiqilmagan.

“Cholg'u sozlarini o'rganish” xonanda talabalarning musiqa san'atiga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshirishga, musiqa ta'limi, vazifalari va metodlarini o'rgatishga, o'quv jarayonlarini samarali va mahorat bilan tashkil yetishga, musiqa ta'limining shakl va usullarini amaliyotga tadbiq yetishga yo'naltirilgan fandır.

Metodika so'zi yesa - grekcha so'zdan olingan bo'lib, «tadqiqot yo'li», «bilish usuli» degan ma'noni anglatadi va ta'lim - tarbiyaning alohida qismlari bo'lib hisoblanadi, ularning yig'indisi yesa musiqa o'qitish metodlari deyiladi.

Xonandalar nafaqat xonandalikni o'qitish asoslari, musiqa o'qitish metodikasi, balki cholg'u ijrochiligini o'qitishni, uning metodlari bilan birgalikda, pedagogikaning amaliy, xususiy (optimal) metodlarni egallab, musiqa darslarida ulardan foydalana olishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Yetuk olimlarimizning tadqiqotlarida musiqa o'qituvchisining shaxsiy sifatlari va unga qo'yilgan professional talablar va talabalarga musiqiy bilim berishda xususiy metoddardan foydalanish lozimligi ilmiy asoslab berilgan. Xususiy metod - biror bir fanning amaliy va ijodiy ishlarini mazmunini va mavzusini keng yoritib berish va mustahkamlashda, o'qituvchi va ta'lim oluvchi faoliyatida o'zaro aloqadorligini va o'quvchilarni bilish jarayonida izlanishga undovchi metoddır. Shu jihatdan “Cholg'u sozlarini o'rganish” fanida xususiy (optimal) metodlardan o'qitish faoliyati va maqsadiga ko'ra quyidagicha foydalanish talab etiladi:

- darsni musiqaviy umumlashtiruvshi metod sifatida;
- darslarni oldingi o'tilgan darslar bilan bog'lash, mavzularni ham uzviy bog'lashga ye'tibor berish;
- dars mazmunini yemotsional ta'sirchanligini oshirishga qaratilgan metod sifatida;
- darsning ijrochilik va pedagogik jihatdan kuzatilishi, bilimlarni baholash metodi siftida.

Oliy musiqiy ta'limda xonandalar musiqa madaniyati, musiqa san'atining nazariy hamda amaliy bilimlariga ega bo'ladilar. Xonandalar uchun an'anaviy xonandalik asoslari, musiqa nazariyasi, cholg'u sozlarini o'rganish fanlari musiqani nazariy o'zlashtirishga qaratilgan bo'lib, ijrochilik bilan bog'liq ixtisoslik darslari ularda mutaxassislik ko'nikmalarini shakllantiradi. Oliy musiqiy ta'lim tizimi muayyan ixtisoslik, ya'ni professional darajadagi mutaxassis tayyorlashning ilk bosqichidir. Shu nuqtai nazardan mazkur bosqichda xonandalar uchun "Cholg'u sozlarini o'rganish" ayniqsa, rubob chalishni o'rganish kelajakda kasbiy faoliyatiga professional darajada tayyor bo'lish, mahoratli xonanda va sozanda bo'lib yetishish, musiqiy ta'lim jarayonini bir butun holda tashkil eta olishga zamin yaratadi.

Xonandalar "Cholg'u sozlarini o'rganish" (rubob) fanini o'rganish jarayonida umumiy bilimga ega bo'lish bilan birga, ixtisoslik bo'yicha cholg'u ijrochiligini o'qitish tamoyillarini ham o'rganadilar. Ular talabalik davridan boshlab shaxsiy ijrochilik ko'nikmalarini hosil qilishi va bunda muntazam tayyorlanib borishi juda muhimdir. Shu bois, oliy musiqiy ta'lim tizimining boshlang'ich bosqichi xonandalarning cholg'u sozlarini ham o'zlashtirish faoliyati bilan bog'liqdir.

Oliy musiqiy ta'limda mukammal ishlangan o'quv dasturlari asosida ta'lim berib boriladi. Oliy musiqiy ta'limga talabalar musiqiy savodi shakllangan, u yoki bu cholg'u ijrochiligi bo'yisha muayyan boshlang'ich tushunshaga yega bo'lgan holda keladilar. Cholg'u ijrochiligi bo'yicha talabalar boshlang'ich bilim olish davrida davrida juda jiddiy shug'ullanishlari talab etiladi. Chunki ularning keyingi ijrochilik faoliyati bosqichlarida katta yutuqlarga erishishlari ana shu boshlang'ich saboq va mashqlarga bog'liqdir. Dastlabki shakllangan ko'nikmalar, ulg'aygandan so'ng ixtisoslik bo'yicha mahoratni oshirishda qo'l keladi. Demak rubob cholg'u ijrochiligi bo'yicha boshlang'ich musiqa ta'limining asosiy vazifalaridan biri – mahoratli sozanda, jo'rnavoz va iqtidorli yoshlarni kashf etishdir.

Cholg'u ijrochiligida ansambl bo'lib ijro etish, jo'rnavozlik mahorati, notadan o'qish mahorati asosiy faoliyat turlari hisoblanadi. Mazkur faoliyat turlaridan oliy ta'limning birinchi bosqichidan boshlab foydalanish talab etiladi. Bu bosqichning vazifasi - yakkanavoz xonanda va sozanda ijrochilar, musiqa va san'at maktablari,

san'at kollejlari uchun pedagoglar tayyorlashdan iboratdir. Mazkur bosqichning asosiy maqsadi - bilimli, zamon talabidagi yuqori professional ijrochi xonanda va sozanda mutaxassislarni tayyorlash hisoblanadi. Musiqiy ta'lim tizimining har bir bosqichi kerakli malaka va darajadagi saboq jarayoni bilan ta'minlangan. Uning hayotga tadbiq etishdagi uzluksizligini ta'minlash, ketma-ketligini oqilona tuzish yaxshi natijalarga olib keladi. Shu bois, davlatimiz tomonidan jahon andozalari doirasida qabul qilingan va hayotga joriy etilgan ta'lim tizimi o'z natijalarini bermoqda. ‘

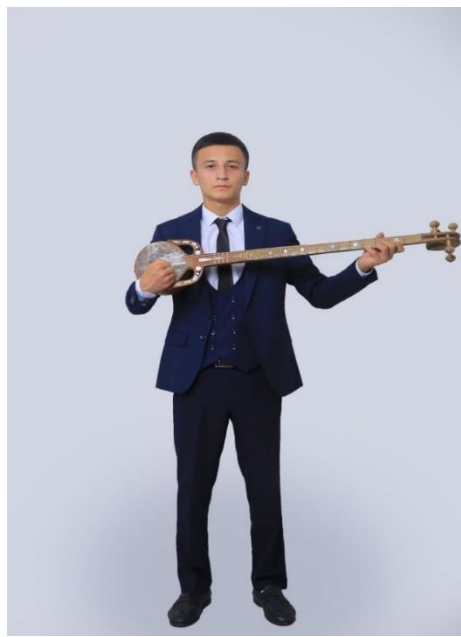
1.3.Qashqar rubobda ijrochilik holati. Qashqar rubobida ijrochilik ta'limi

Qashqar rubobi yakkaxon ijrochilikda keng qo'llaniladigan cholg'ulardan hisoblanib, uni o'tirgan, turgan holatda ijro etiladi, ushbu cholg'u orkestr va ansambllarda keng qo'llaniladi. Qashqar rubobi milliy cholg'u sozi hisoblanadi, ijrochilik amaliyotida ustozlar an'analaridan foydalangan holda ijro yo'llari takomillashtirilib borilmoqda.

Albatta, cholg'uni yaxshi o'zlashtirish birinchi navbatda uni to'g'ri tutishdan boshlanadi. Ijrochining ijro etishdan oldin gavdasini tik tutishi, rubobni to'g'ri ushlashi, oyoq va qo'llarning erkin bo'lishi, qolaversa uning tashqi ko'rinishi sahnaga mos bo'lishi lozim.

1-rasm

2-rasm

O'qituvchi birinchi darsdan boshlab talabaning ijrochilik holatiga e'tibor berish bilan bir qatorda to'g'ri ijrochilik holatini shakllantirishi, o'ng va chap qo'llarning holati va harakati, ya'ni cholg'uni to'g'ri ushlash, dastani to'g'ri tutish, mizrobni to'g'ri ushlash kabi elementlarning sinchiklab tushuntirishi maqsadga muvofiq. Mazkur jarayonda yo'l qo'yilgan kamchiliklar va xatolar (rubobni to'g'ri tutmaslik, gavda, oyoq va qo'l holatlari) sozandaning ijrochilik faoliyatiga, sahnadagi ijrochilik mahoratini rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ya'ni, bu jarayonda asosiy e'tibor to'g'ri yo'naltirilgan ijrochilik holatiga qaratilishi lozim. (1-2-rasmlar)

Ijro paytida ijrochining gavda, qo'l harakatlarining erkin bo'lishi, ijrochiga uzoq vaqt charchamasdan chalish imkoniyatini beradi. Albatta, talabalar darsdan keyin o'z ustida ko'proq ishlashlari, gavda, qo'l harakatlarini erkin va mustaqil bo'lishi uchun mashq qilishi, tashqi ko'rinish bilan ijro paytidagi holatlari bir-biriga mutanosib bo'lishi uchun jiddiy shug'ullanishlari talab etiladi. Noto'g'ri qo'yilgan ijrochilik holati, shuningdek, o'ng va chap qo'llarning harakatlanishidagi erkinlikka e'tibor bermaslik natijasida ijrochining ijro paytida tez charchab qolish holatlari yuzaga kelishi mumkin.

Xonandalar asosan musiqiy ta'lim olish jarayonida xonandalik asosarini chuqur o'rganadilar. Ularni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida cholg'u sozlarini ham chuqur o'rganishi, kuylayotgan qo'shig'iga o'zi jo'rnavozlik qilishi muhim ahamiyatga egadir.

Oliy musiqiy ta'limda xonandalar uchun «Cholg'u sozlarini o'rganish» fani professional darajada cholg'u sozlarini o'rganishga qaratilgan o'quv dasturlari asosida o'qitilishi va talabalar 4 yil davomida turli cholg'u sozlarini o'rganishlari ko'zda tutilgan. Talabalarni rubob cholg'u sozini o'rganishga bo'lgan ishtiyoqlari yuqori bo'lganligi sababli, dasturda ularga nafaqat xonandalik, balki cholg'u sozida ijrochilik faoliyatlariga ham talablar belgilab qo'yilgan. Mazkur talablar xonandalardan 4 yil davomida cholg'u sozida ijrochilik mahoratlarini rivojlantirib borishlari uchun asosiy omil hisoblanadi.

Amaliy jarayonda o'qituvchi talabalarning ijrochilik holatiga e'tibor berishi kerak. Chunki ijrochilik holati avval yaxshi bo'lib, keyinroq buzilishi ham uchrab

turadi. Sozandaning ijrochilik holati konsert ijrochiligida, ayniqsa, musiqiy asarning mohiyatini ochib berishda va tinglovchida badiiy-estetik taassurot qoldirishda asosiy omil hisoblanadi.

Rubob kosasini ushlab turishda gavdaning 3 muhim jihatiga e'tibor berish lozim:

- a) gavdaning ko'krak qismi;
- b) kosani ilmoqlar tomonidan tutib turuvchi bilakning yuqori qismi;
- v) o'ng qo'lning rubob kosasini tagidan tutib turuvchi bilak qismi quyidagi rasmga ko'ra shakllantirilishi lozim.(3-rasm)

3-rasm

Ijrochilikda bu uch jihat juda muhim hisoblanadi. Rubob kosasini bunday tutib turish uni pastga yoki tepaga chiqib ketmasligini ta'minlaydi.

O'ng qo'lning tirsak qismi rubob kosasini tagidan ushlab turadi. Demak, o'ng qo'lni rubob kosasining chetiga shunday kuyish kerakki, mizrob rubob darragidan 7-8 sm uzoqlikda joylashgan bo'lsin. Bunday holat aynan o'ng qo'lning pastga yuqoriga erkin harakatlanishini va sifatli tovush hosil qilishni ta'minlaydi.

4-rasm

Mizrob (mediator) xarrakdan uzoqlashib ketmasligi lozim, aksincha o'ng qo'l bilak qismining qotib qolishi, cholg'u sozidan chiqayotgan tovushning qo'pol jaranglashiga sabab bo'ladi. Agar mizrob xarrakka juda yaqin joylashgan holatda ijro qilinganda bilakdagi kuch panjalargacha yetib kelmay, faqat panja qismining o'zigina harakat qiladi. Bu esa rubob kosasining qimirlab harakatlanishiga va texnik imkoniyatlarning kamayishiga, natijada tovush kuchi va sifatining pasayishiga olib keladi.

Mizrob barcha mizrobli cholg'ularda tovush hosil qilishning asosiy vositasidir. Mizroblar shaklan har-xil bo'lib, plastmassa yoki ebonitdan tayyorlanadi. (5-rasm).

5-rasm

Mizrobni ushlash uchun o'ng qo'l barmoqlari yarim aylana holga keltiriladi. Bunda barmoqlar bir tekisda bukilib, ko'rsatkich barmoqning tirnoqqa yaqinroq joyiga mizrob qo'yiladi va bosh barmoq bilan bo'g'inlari bukilgan holda ushlanadi. Quyidagi rasmda mizrobni ushlash qoidasi ko'rsatilgan.(6-rasm)

6-rasm

Mizrobni noto'g'ri ushlash natijasida sezish va boshqarish imkoniyati yo'qoladi. Rubob chalishda bu texnik kamchiliklarga sabab bo'lib, turli shtrixlar va asarni dinamik jihatdan to'laqonli ijro etish imkoniyatlarini kamaytiradi. Mizrobni to'g'ri ushlash uchun maxsus mashqlardan foydalanish tavsiya eiladi. Bunday mashqlar panjalar orasi ochilib ham yoki aksincha juda ko'p bukilib ham ketmaslikni oldini olishga yordam beradi, mizrobni qo'yishga va ushlashga yordam beradi.

Tovush chiqarish usuli barcha mizrobli cholg'ularda deyarli bir xil. Albatta har birining o'ziga xos tomonlari mavjud. Qashqar rubobi uning dastasi uzun, torlari ingichka va jarangdorlik yuqori bo'lganligi uchun tovush chiqarish usullari boshqa mizrobli cholg'ulardan farq qiladi. Qashqar rubobida ijro imkoniyatlari keng bo'lganligi sababli, o'zbek mumtoz musiqasi, maqom kuylari hamda bastakorlarimiz asarlarini ijro etish maroqlidir.

Qashqar rubobida tovush chiqarish asosini pastga va yuqoriga uriladigan zarblar tashkil qiladi, ya'ni Qashqar rubobida mizrob (mediator) bilan pastga va yuqoriga zarb

berib, tovush hosil qilinadi va bu zarblarning turli xil kombinatsiyalaridan tovush chiqarishning xilma-xil usullarini hosil qilishimiz mumkin. Bu usullar barcha adabiyotlarda bir xil tavsiya etiladi va maxsus belgilar bilan ifodalanadi.

1. Pastga zarb — II belgisi bilan.
2. Yuqoriga zarb esa V — belgisi bilan ifodalanadi.

O'rganishning dastlabki bosqichida talabaga mizrobni to'g'ri ushlashdan boshlab, pastga zarb bilan chalishni o'rganishdan boshlaydi. Albatta bunda o'ng qo'l panjalari erkin harakat bilan pastga zarb berishi kerak. Bu mashg'ulotni ochiq torlarda bajarish, keyin chap qo'l bilan eng qulay bosiladigan pardalarda davom ettirilsa, o'zlashtirish yanada oson bo'ladi.

1-mashq

2-mashq

Yuqoridagi mashq va shunga o'xshash mashqlarni ko'proq bajarish, mizrobni boshqa simlarga tegib ketmasligi uchun aylanma harakat qilish kerak.

Yuqoriga beriladigan zarb esa mizrobning pastdan yuqoriga qarab urilishi bilan hosil qilinadigan eng oddiy usullardan biri. Lekin aynan shu usulning to'liq o'zlashtirilmasligi rez, triol va shu kabi usullarning ham to'laqonli chiqmasligiga va keyinchalik ham sozandalarning ijrosida tovush sifatining pastligiga, kuchsizligiga va o'z-o'zidan musiqiy asarning ijrosi to'laqonli bo'lmasligiga sabab bo'ladi.

O'ng qo'lning pastga bo'lgan harakati kuchliroq, yuqoriga harakati esa kuchsizroq bo'ladi. Aslida ikkala harakat ham teng bo'lishi maqsadga muvofiq. Agar yuqoriga qanchalik zarb bilan urilmasin mizrobning torga tegish nuqtasi noto'g'ri bo'lsa tovush notekis va sifatsiz bo'lib qolaveradi. Aksariyat hollarda yuqoriga beradigan zarblar faqat bitta simga tegadi yoki o'ng qo'lning aylanma harakat qilmasligi sababli mizrob bilan simga pastdan zarb berilmay, tirnab ovoz chiqarish holatlari kuzatiladi.

Demak, yuqoriga kuchli zarb bo'lishi bilan birga pastga urilgan zarbning tovush kuchi bilan barobar tovushga erishishga asosiy e'tiborni qaratish lozim, chunki *f* yoki *pp* chalinganda ham pastga-tepaga urib chalinadi va ular ovoz kuchi jihatidan bir-biriga teng bo'lishi kerak. Bunga yuqorida ta'kidlaganimizdek aynan mizrobni boshqara olish bilangina erishish mumkin.

Qashqar rubobida tovush asosan mizrobning torga urilishi bilan hosil qilinarkan, demak asosiy e'tibor o'ng qo'l holatiga, mizrobga va uni boshqarishga qaratilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

Chap qo'lning rubob dastasiga to'g'ri qo'yilishi, barmoqlarning harakatlanishi, pardalarni o'z vaqtida bosilishi toza tovush hosil qilish malakalarini o'zlashtirishda katta ahamiyatga ega.

Rubob dastasi bosh va ko'rsatkich barmoqlar o'rtasida bo'lib bunda dasta siqib ushlanmasligi, bosh barmoq esa ikkinchi va uchinchi barmoqlar o'rtasida turishi kerak. Bunda kaftning dastaga yopishib turmasligini doim nazorat qilish lozim. Aks holda rubobdan chiqayotgan tovush jarangdorligini yo'qotadi. (7-8-rasmga qarang)

7-rasm (to'g'ri)

8-rasm (noto'g'ri)

Buning sabablaridan biri pardalarni barmoqlarning uchi bilan bosmasligidadir. Bunda barmoqlarning oxirgi bo'g'ini albatta bukilgan bo'lishi va pardaga ko'ndalang emas, balki kosa tomonga qaratilib, shu tomonga ya'ni pardaga yaqin joyda bosish maqsadga muvofiqdir. (9-10- rasm)

9-rasm (to‘g‘ri)

10-rasm (noto‘g‘ri)

Shuni alohida ta’kidlab o‘tish kerakki ko‘p holda talabalarning 3-4 barmoqlari kuy ijrosi vaqtida dasta tagida bo‘lib qoladi, bu noto‘g‘ri albatta.

Rubobni ushlaganda dastaning uchi yelka balandligi bilan barobar bo‘lgani ma’qul. Chunki, bunday holat sozanda uchun qulay va shu bilan birga chiroyli ko‘rinishga ega bo‘ladi.

Agar dastaning baland yoki past bo‘lishi kuzatilsa, unda o‘ng qo‘lning holatida kamchilik bo‘lishi mumkin. Ikkala qo‘l bir-biri bilan uzviy bogliq bo‘lishi lozim.

Qashqar rubobida barmoqlar belgilanishi quyidagicha:

1. Ko‘rsatkich
2. O‘rta
3. Nomsiz
4. Jimjiloq

Shu bilan birgalikda chap qo‘lning bosh barmog‘iga katta ahamiyat berish zarur. Bosh barmoq yotgan holda bo‘lishi lozim. (11-rasm)

11-rasm

Qashqar rubobida beshta tor mavjud:

- 1-2-torlari bir xil sozlanib birinchi oktava **LYA** notasiga;
- 3-4-torlari ham bir xil sozlanib birinchi oktava **MI** notasiga;
- 5-tori kichik oktava **LYA** yoki **SI** notasiga sozlanadi (kuyning xususiyatiga qarab sozlanishi belgilanadi).

Qashqar rubobi torlarining sozlanishi:

Qashqar rubobini o'rganishda avval **«LYA»** va **«MI»** torlarida chalishni o'zlashtirish tavsiya etiladi. Qashqar rubobda sozandaning texnikaviy ijrochilik mahoratini rivojlantirishda gamma, arpedjio, turli mashq va etyudlarni muntazam ravishda o'rganib, ijro etib borish katta ahamiyatga egadir. Gamma, arpedjio, mashq va etyudlar ustida ishlash jarayonida ijrochilikning sifatiga, mizrobning mayin harakatiga va uning yumshoq ijrosiga, tovushning nafisligiga, ritmni aniq his etishiga, barmoqlarning aniqliligiga, pozitsiyalarning erkin almashinuviga ayniqsa musiqaviy sado (intonatsiya) ning aniqliligiga va hokazolarga e'tibor berish zarur.

Tovush to'liqlanishi (vibratsiya) ham qashqar rubobi ijrochisining ijrochilik maqsadlari bilan chambarchas bog'liqdir. Tovush to'liqlanishini ijro etayotganda,

mushaklarning ortiqcha zo‘riqishiga yo‘l qo‘ymaslik, tovush to‘lqinlanishini hosil qilish malakasini o‘zlashtirishdagi muhim omildir.

1.4.Talablar ijro etishlari uchun tavsiya etilgan yillik namunaviy asarlar (semestrlar kesimida)

I-yarim yillik uchun:

IJRO DASTURLARI

1.	“Archa bayrami”	I.Akbarov
2.	“Bahor qo‘shig‘i”	G‘.Qodirov
3.	“Biz baxtiyor oilamiz”	R.Komiljonov
4.	“Yallama yorim”	O‘zbek xalq kuyi
5.	“Bahor”	I.Akbarov
6.	“Qashqarcha I”	O‘zbek xalq kuyi
7.	“Orzu dil”	M.Mirzayev
8.	“Vatan marshi”	F.Sodiqov
9.	“Raqqosasidan”	J.Sultonov
10.	“Feruza”	G‘.Ro‘ziboyev
11.	“Gulshan”	M.Mirzayev

II- yarim yillik uchun

IJRO DASTURLARI

1.	“Arzi hol”	R.Tursunov
2.	“Rajabiy”	O‘zbek xalq kuyi
3.	“Shahlo”	R.Tursunov
4.	“Bizning ayvon”	T.Jalilov
5.	“Sharob I”	O‘zbek xalq kuyi
6.	“Sharob II”	O‘zbek xalq kuyi
7.	“Tasnifi Buzruk”	“Buzruk” maqomidan

8. “Garduni Buzruk”	“Buzruk” maqomidan
9. “Farg‘onacha janon”	O‘zbek xalq kuyi
10. “Saboh”	O‘zbek xalq kuyi
11. “Go‘zal vatanim”	M.Mirzayev
12. “Mirzadavlat”	O‘zbek xalq kuyi
13. “Dilxiroj”	O‘zbek xalq kuyi
14. “Tasnifi Dugoh”	“Dugoh” maqomidan
15. “Garduni Dugoh”	“Dugoh” maqomidan

“Cholg‘u sozlarini o‘rganish” fanining o‘quv dasturiga muvofiq, ijro dasturlarida belgilangan asarlarni o‘rganish jarayonida amaliy mashg‘ulotlarga mos ravishda quyidagi badiiy va uslubiy ko‘rsatmalardan foydalanish tavsiya etiladi:

- notalarni varaqdan ravon o‘qish;
- nota matnini aniq, tekis, savodli va erkin ijro etish;
- ijro ko‘nikmalarini takomillashtirish;
- kuylash san’ati;
- ovoz turlari;
- ijro uslublari;
- texnik mashqlar;
- artikulyatsiya;
- kuylash imkoniyatlarini va ovoz ko‘lamini kengaytirish;
- milliy mumtoz musiqa namunalarini ijro etish uslublari;
- musiqiy bezaklar;
- ijro shtrixlari;
- vokal ijrochiligining o‘ziga xosliklari;
- milliy mumtoz asarlar tahlili;
- musiqiy shakl;
- musiqiy asarlarni yuqori darajada ijro etishda barcha ijro usullaridan foydalanish;
- talabani mustaqil ravishda ham kuylab ham soz chalishga yo‘naltirish;

- asarlarni mohirona ijro etish ustida ishlash;
- konsert ijrochilik mahoratini shakllantirish;
- jo'rnavez bilan mustaqil ishlash.

Musiqqa asarini o'rganishga kirishishdan avval o'rganilayotgan asarni tahlil etish yuzasidan o'tkaziladigan muntazam mashg'ulotlar talabaning ijrochilik kamolotida katta rol o'ynaydi. Masalan: yangi asarni o'rganishdan avval talabaning musiqqa asarining qaysi tonallikda yozilganligi, asarning musiqqa bezaklari, uning dinamik belgilari va boshqalar bilan tanishtiriladi. Musiqqa asarining murakkab joylari tushuntiriladi va hokazolar.

O'quv yili uchun berilgan mavzular har semestrda ijro dasturlari murakkablashtirilgan, ya'ni oddiydan murakkabga qarab yo'naltirilgan holda beriladi. Albatta bu jarayonda talabalarning iqtidori, ijro imkoniyatlari hisobga olingan holda o'rganiladigan asarlarning murakkablik darajasi chegarlanmasligi lozim.

Yangi asar berilayotgan vaqtda o'qituvchi avvalo o'sha asarni talabaga o'zi jo'rnavez bilan birgalikda ijro etib berishi maqsadga muvofiqdir.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar va amaliy topshiriqlar:

1. Rubob cholg'usi qachon va qayerda paydo bo'lgan va qanday turlari mavjud ?
2. Rubob cholg'usi qachon va kim boshchiligida takomillashtirildi?
3. Rubob cholg'u ijrochiligi ustalaridan kimlarni bilasiz?
4. Rubob cholg'usi, uning paydo bo'lishi, tarixiy taraqqiyoti haqidagi ma'lumotlarni o'zlashtiring.
5. Rubobda ijrochilik holatini oynaga qarab to'g'ri qo'ygan holda mashqlar chaling.
6. Mizrobdan to'g'ri foydalanish borasida mashqlar bajaring.
7. Qashqar rubobining turli xil sozlanishlarini o'zlashtiring.

2-MAVZU: TANLANGAN CHOLG‘U SOZI UCHUN MO‘LJALLANGAN BOSHLANG‘ICH TEXNIK MASHQLAR O‘RGANISH

Reja:

1. Boshlang‘ich texnik mashqlar
2. Rubob cholg‘u ijrochiligiga xos zarblar va bezaklar
3. Talabalarda notaga qarab ijro etish ko‘nikmasini takomillashtirish

Kalit so‘zlar: texnik mashq, ijro, ansambl, joziba, imkoniyat, qobiliyat, mezrob, bezak, zarb, qochirim, to‘lqinlatish, tovush.

2.1.Boshlang‘ich texnik mashqlar

Ma‘lumki, qashqar rubobini o‘rganish uchun boshlang‘ich mashg‘ulotlarda uni ushlashdan boshlab, chap va o‘ng qo‘l harakatlari, tovush chiqarish, sozlanish, barmoqlar joylashuvi kabi ijro uchun uslubiy ko‘rsatmalar beriladi. Shu bilan birga, ijrochilikni o‘sishi ushuni nota yozuvi orqali ko‘plab mashqlar, sodda va ravon usulli $\frac{2}{4}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{4}$ o‘lchovdagi) turli xarakterdagi texnik mashqlar hamda an‘anaviy ijrochilikka oid uslubiy ko‘rsatmalar tavsiya etiladi. An‘anaviy ijroda qo‘llaniladigan sayqal va bezaklar asosan yirik ko‘rinishdagi mashqlar va asarlar yordamida ijro yetiladi. Bunda ijrochining ijro mahorati qanchalik yuqori ekanligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Qashqar rubobida mizrob bilan tovush hosil qilishdan tashqari o‘ng qo‘lning bosh barmog‘i bilan torlarni urib tovush chiqarish usuli ham mavjud. Bu «pissikato» shtrixini chalish uslubidir. U asosan orkestr va ansambl ijrochiligida akkordlar hamda ayrim musiqiy jummalarda juda yumshoq ijrolar uchun ishlatiladi.

Chap qo‘lni rubob dastasida to‘g‘ri qo‘yilishi va harakatlanishi uchun quyidagi murakkab bo‘lmagan mashqlardan foydalanish tavsiya etiladi:

3-mashq.

Bu mashqlarni bajargan vaqtda qo'llarning yuqoriga harakati, barmoqlarni pardalarni bosib turishiga, pastga harakat paytida esa chalib bo'lgan barmoqlarning juda kutarilib yoki pastga tushib ketmasligiga alodida e'tibor berish kerak. Ushbu xatolar ijro paytida asarlarni yuqori darajada talqin qilishga to'sqinlik qiladi, shuningdek, notekis harakatlanish holatlari yuzaga keladi. Bu esa o'z navbatida ijro holatini noto'g'ri o'zlashtirilganligidan dalolat beradi.

Chap qo'l barmoqlarida uchraydigan shunday kamchiliklarni bartaraf qilishda barmoqlarning keng joylashgan usulda ya'ni katta tersiya intervali qamrovida dastaga qo'yib chalmasdan ma'lum vaqt mobaynida ushlab turish yaxshi natija beradi.

Rubob chalishni o'rganishning boshlang'ich davridan nafaqat bitta tor, balki barcha torlarida mashqlarni chalishga erishish lozim. Bu esa o'z navbatida tordagi notalarni tez ang'lay olish, ularning joylashishi va ijro eta olishlari uchun zamin yaratadi.

Tanlab olingan mashqlar talabalarni rubob torlaridagi notalarni joylashishini o'ranishga, o'ng va chap qo'l harakatlarini bir tekisda bo'lishiga, ijro ko'nikmalarini shakllanishiga xizmat qilishi lozim.

Cholg'u asbobida o'qitish individual xarakterga ega bo'lganligi bois har bir talabaning iqtidori, qobiliyati va imkoniyatlarini hisobga olgan holda ularga mos keladigan asarlarni maqsadga muvofiq ravishda tanlasa o'rganilayotgan usullar, shtrixlarning oson o'zlashtirilishida ko'zlangan maqsadga erishish mumkin. Albatta bu jarayon ham o'qituvchidan, ham talabadan mas'uliyat bilan yondashishni talab etadi.

Gammalarni bir shtrixda chalish ham talabaning rubob chalishdagi o'ng va chap qo'l harakatlarini rivojlanishiga yordam beradi. Misol uchun:

Do major

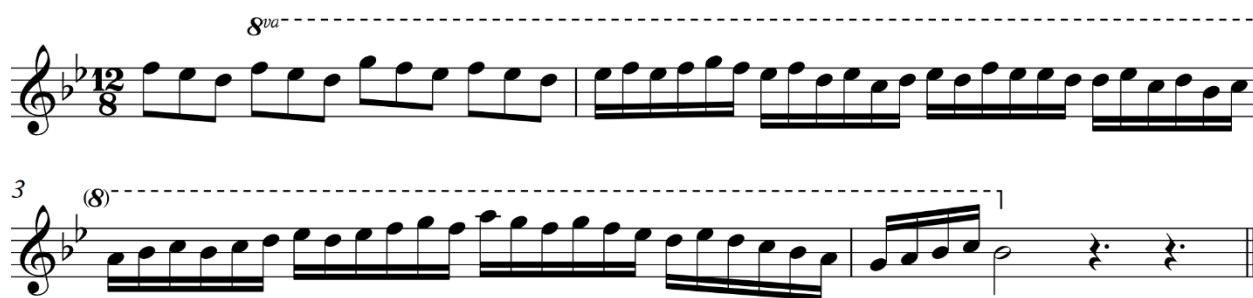
O'quv yilining ikkinchi semestrda shtrixlar va tovush sifati ustida ishlanganda ham ikki oktavali biroz murakkabroq gammalardan foydalanish tavsiya etiladi. Ikki oktavali gammalar asosida mashqlar qilish chap qo'ling harakat tezligi, ravonligi, yengilligini va tovushlar hosil qilishda aniqlikni rivojlantiradi. Tovush hosil qilish ustida ishlash o'quv yilining har semestrda ko'zda tutilishi lozim va har bir mashg'ulotda ma'lum bir daqiqa bunga ajratilishi kerak. Mashg'ulotlardan bo'sh vaqtda talabalarni tovush hosil qilish bo'yicha o'z ustida mustaqil ishlashga o'rgatish, ularni nazorat qilish lozim.

Shuningdek, qashqar rubobi uchun yozilgan o'zbek bastakorlari ijodidan ham

mashg'ulotlarda talabalarning ijro texnikasini rivojlantirishda foydalanish maqsadga muvofiq. Misol tariqasida:

4-mashq

Konsert

Tez

O.Abdullaeva

Ushbu mashqlarni bajarishda yuqorida ta'kidlaganimizdek o'ng va chap qo'llar bir-biri bilan uzviy bog'liq holda harakatlanishi lozim. Bu holat buzilib qolmasligi uchun doimo nazorat qilib borilishi kerak.

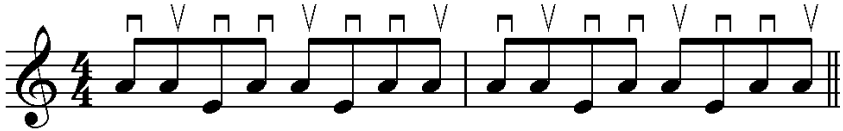
2.2. Rubob cholgʻu ijrochiligiga xos zarblar va bezaklar

Qashqar rubobini oʻqitishda talabalarga mazkur cholgʻu soziga xos boʻlgan zarblar va bezaklar haqida maʼlumot berish va amalda ijro etib tushuntirish maqsadga muvofiq. Mizrob orqali hosil qilinadigan oddiy va murakkab boʻlgan zarblar, ularning turlarini, ijro etilish qoidalarini oʻrgatish boʻlajak sozanda oʻqituvchi uchun juda muhimdir. Adabiyotlarda urib chalinadigan torli cholgʻularga xos boʻlgan zarblarning asosan sakkiz xili haqida fikr yuritilgan. Rubob cholgʻusini oʻqitish amaliyotida ham mazkur zarblardan ijrochilar asarning mazmunan toʻgʻri ifodalashda foydalanishadi. Bular: Yakka zarb, Qoʻsh zarb, zarbi parron (uchma zarb), bilak zarb, rez, kalta rez, teskari zarb va ufar zarb.

№	Zarblar	Ijro etish qoidasi
1	<i>Yakka zarb</i>	Rubobda yakka zarb orqali tovush hosil qilinadi, yaʼni tovush chiqarishning eng oddiy usulidir. Shuningdek, mezrobni torlarda pastga yoki yuqoriga urish bilan hosil qilinadi. P-pastga urish, V-yuqoriga urish) bilan ifodalanadi.
Misol uchun: 		
2	<i>Qoʻsh zarb</i>	Yakka zarb harakatlarining bir tekisda almashinib turishi natijasidagi tovush hosil qilish usuli hisoblanib, bir xil va turli uzunlikdagi tez, oʻrtacha, sekin tempdagi tovushlarni

		hosil qilish bilan xarakterlanadi. Qo'sh zarb haqida tushunchaga ega bo'lish bilan birga amalda milliy kuylarimizdagi aynan rubob cholg'usiga moslashtirilgan tovushqatorlardan mashq qilish uchun foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bunday mashqlar qo'sh zarbni o'zlashtirish bilan birga, usulni, milliy ohangni his qilish imkonini beradi.
Misol uchun: 		
3	Zarbi parron	Rubob cholg'usida tez-tez qo'llaniladigan usul bo'lib, asosiy tovushga yordamchi sifatida keladigan farshlag yoki qo'sh farshlagni anglatadi. Ushbu zarb xalq kuylari, bastakorlar ijodiga mansub va maqom kuylarini ijro etishda ham xarakterlidir. Zarbi parron - mezbobni yuqoridan pastga va pastdan yuqoriga tez zarb berish orqali tovush hosil qilishdir. Bu usul kuyning ma'lum ma'noda murakkabligini, ta'sirchan va ijrochining texnik qobiliyatini namoyon eta olishi bilan tavsiflanadi.
Misol uchun: 		
4	Bilak zarb	O'ng qo'lni tor bo'ylab mizrob bilan sirg'anma harakatlantirish orqali tovush hosil qilinadi. Bu – "Arpedjio" deb ham ataladi. Bilak zarb kuyga mayinlik, yoqimlilik baxsh etishi bilan birga, yakunlanganlikni ham ifodalash maqsadida taktning kuchli hissasida va

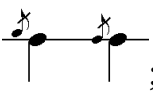
		jumlaning oxirida ham keng qo'llaniladi.
Misol uchun: 		
5	Rez	Mizrob bilan pastga va yuqoriga zarb berishning tez va ustma-ust almashinishidan iborat bo'lib, tovushlarni bir-biriga bog'lab (uzluksiz) ijro etishning asosiy usulidir. Bu usulni qo'llash ijrochidan erkinlikni talab etadi. Kuyni ta'sirchanligini, yoqimlilikini oshirish maqsadida erkin ijro ekanligi bilan xarakterlanadi. Rezni bir tekisda ifodali ijro etish uchun ijrochi tinimsiz mashq qilishi va o'zining ijro mahoratini oshirishi talab etiladi. Rez faqat katta cho'zimli (yarimtalik va butun) notalar emas, balki bir necha taktlardagi kuy jumllarini uzmasdan ijro etilishida ham keng qo'llaniladi. Bunday paytlarda rez usulining chegaralari «liga» bilan belgilanadi.
Misol uchun: Quvnoq yengil 		
6	Kalta rez	Har bir nota alohida-alohida rez bilan ijro etiladi, bir tovushdan ikkinchi tovushga o'tmagan holda.

Misol uchun: Shoshmasdan 		
7	Teskari zarb	Mizrob bilan bir tomon (pastga) zarb berishning ikkinchi choragiga qat'iy rioya qilish va bir yo'nalishdagi zarbning oxirgi choragini sakkizdan uchini birlashtirilishi natijasida hosil bo'ladi. Ya'ni mizrobning 1, 3, 4, 6, 7,– zarblari pastga, 2, 5, 8–zarblari yuqoriga qaratib beriladi. Teskari zarbning boshqacha turlari ham mavjud. Bunda noxun yoki mizrobning 1 – , 4–, 7– zarblari pastga. 2 –,3 –,5 – ,6 – , 8 – zarblar yuqoriga qaratib beriladi.
Misol uchun: 		
	Ufar zarb	Sho'x, raqsbop xarakterni ifodalaydi. Nota yozuvlarida ufarlar ikki xil, ya'ni $\frac{6}{8}$ va $\frac{3}{4}$ o'lchovlarda aks etadi. Bu usullarni nota ustidagi belgilar asosida bir-biridan farqlab olish mumkin.
Misol uchun: 		

Talabalarga yuqorida ko'rsatib o'tilgan zarblarni mukammal o'zlashtirishlari uchun dastlab kichik-kichik asarlar so'ngra murakkab asar va maqomlardagi rubobga moslashtirilgan tovushqatorlardan mashq qilish uchun berish maqsadga muvofiq. Bunda o'ng va chap qo'l harakatlarining bir-biriga muvofiqlashishiga erishish talab etiladi.

Shuningdek, rubob ijrochiligida asarlarga sayqal berish va ijro bezaklaridan foydalanish musiqa ijrochiligida muhim hisoblanadi. Bu bezaklardan foydalanish orqali asarning qaysi xalq, qaysi millatlarga xos ekanligini, undagi ohangni mazmunidan anglab olish imkonini beradi. Bular: «qochirim», «to‘lqinlatish», «nolish», «molish», «kashish» deb nomlanadi.

“Cholg‘u ijrochiligida qo‘llaniladigan bezaklarni uch guruhga ajratish mumkin:

- 1) oddiy– bir tovushdan tashkil topgan ;
- 2) Qo‘sh - ikki tovushdan tashkil topgan ;
- 3) Uchtalik – uch tovushdan tashkil topgan

Ijrochilikdagi bezaklar nota yozuvida muayyan belgilar bilan, torga urmagan holda erishiladigan bezaklar esa nota ustiga qo‘shuv (+) belgisini qo‘yish bilan belgilanadi. Nota ustida qo‘shuv belgisi bo‘lmasa tovushlar mizrobni pastga va yuqoriga urish bilan ijro etiladi.

Navro‘zi ajam

O‘zbek xalq musiqasi

O‘rtacha tez

Bidratma – ikkita yonma-yon tovushlarni tebranishidan hosil qilinadi.

O'zbek xalq kuyi

Sayqal - bidratmadan farqi shundaki, uch yoki besh tovushdan tashkil topadi. Uni ijro etishda; dastlabki asosiy notadan uni cho'zimini yarmigacha qisqartiriladi. Sayqalni nota yozuvida quyidagicha belgilaymiz:

a) uch tovushdan iborat sayqal – oddiy mordentning melizmatik belgisi bilan belgilanadi. Yuqoridagi ko'rsatma-tovushlar oralig'ini anglatadi:

b) pastda yotuvchi yordamchi tovush – oddiy o'chirilgan mordent belgisi bilan belgilanadi. Yuqoridagi ko'rsatma –tovush oralig'idir:

v) besh tovushdan iborat sayqal –mordentning melizmatik belgisi bilan belgilanadi. Yuqoridagi ko'rsatma tovushlar oralig'idir:

g) pastga yotuvchi yordamchi tovush ton yoki yarim ton – qo‘sh chizilgan mordent belgisi bilan belgilanadi:

To‘lqinlatish– (vibrato) ♪ ♪ deyarli barcha xalq cholg‘ulari va ashula ijrochiligi uchun xos bezak hisoblanadi. Ushbu bezakdan butun, yarimtalik, chorak va nimchorak notalarni ijro etganda foydalanish mumkin. Misol:

1 xona

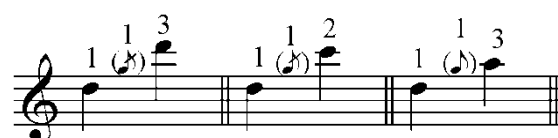

Nolish – yarim tongacha bo‘lgan o‘ziga xos yirik bidratma. Bu usul chap qo‘l barmoqlarini bir tekisda dastada ko‘ndalangiga harakatlantirish bilan ijro etiladi. Bu bezak ♪♪♪♪ belgisi orqali ifodalanadi. Misol;

O‘rtacha tez

Nolish– barmoqni bir tovushdan ikkinchi tovushga ohangdor, ohista sirg‘altirish usuli. Kvartadan oktavagacha va undan ham ortiq intervallarda (pastdan yuqoriga, shuningdek yuqoridan pastga) bir tovushdan ikkinchi tovushga sirg‘alib o‘tish.

Misol uchun:

Shuningdek, kichik va katta sekunda ham tersiya intervallarida pastdan yuqoriga va yuqoridan pastga bir tovushdan ikkinchi tovushga bir barmoqda sirg'alib o'tiladi.

Har bir torli cholg'u sozlarida o'zining ijro bezaklari va zarblari mavjud bo'lib, aynan Rubob cholg'u sozida ham ijro bezaklari va zarblar mavjud. Mazkur zarb va bezaklar rubob uchun o'zgarmasdir va barcha ishlab chiqilgan darslik va adabiyotlarda bir xil tarzda tushuntiriladi”³.

Quyida biz rubob ijrochiligidagi zarblarga xos kichik-kichik mashq va kuylardan namunalar keltiramiz:

1-mashq

2-mashq

³ Р.Қосимов. Анъанавий рубоб ижрочилиги. Дарслик. Тошкент, “Ўзбекистон”, 1999.

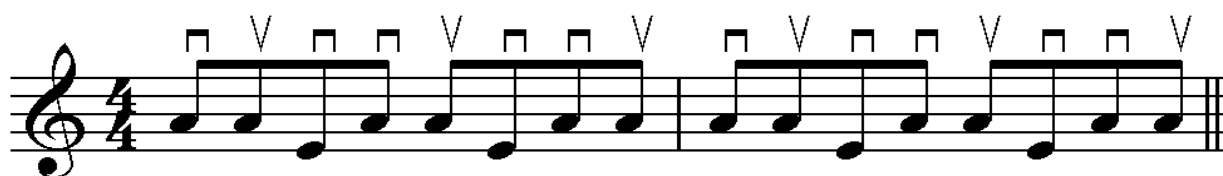
3-mashq

4-mashq

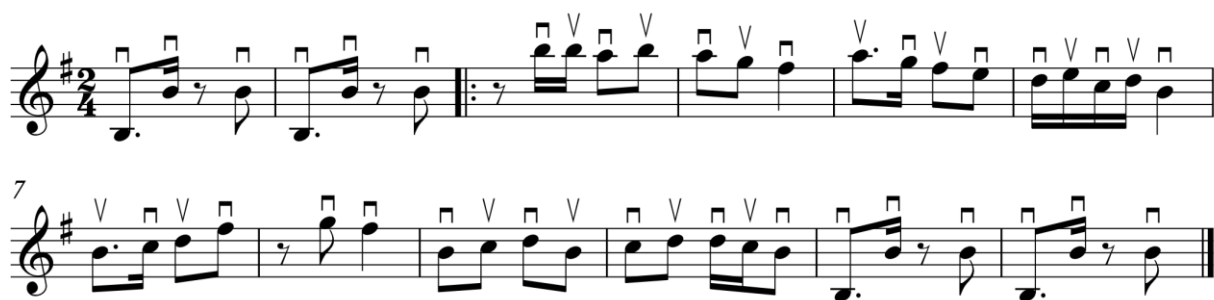

5-mashq

Yangi tanovar

M.Mirzayev musiqasi

Yallama yorim

O'zbek xalq kuyi

Dilxiroj

O'zbek xalq kuyi

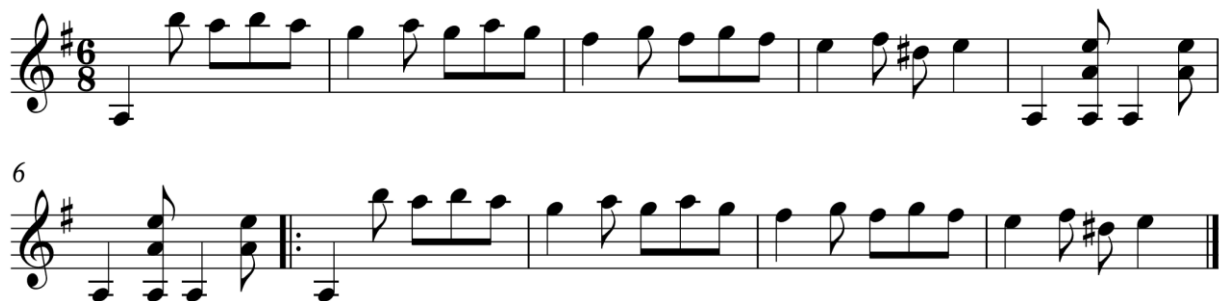
6-mashq

Shoshmasdan

Dugonalar

Tojik xalq kuyi

Ufa

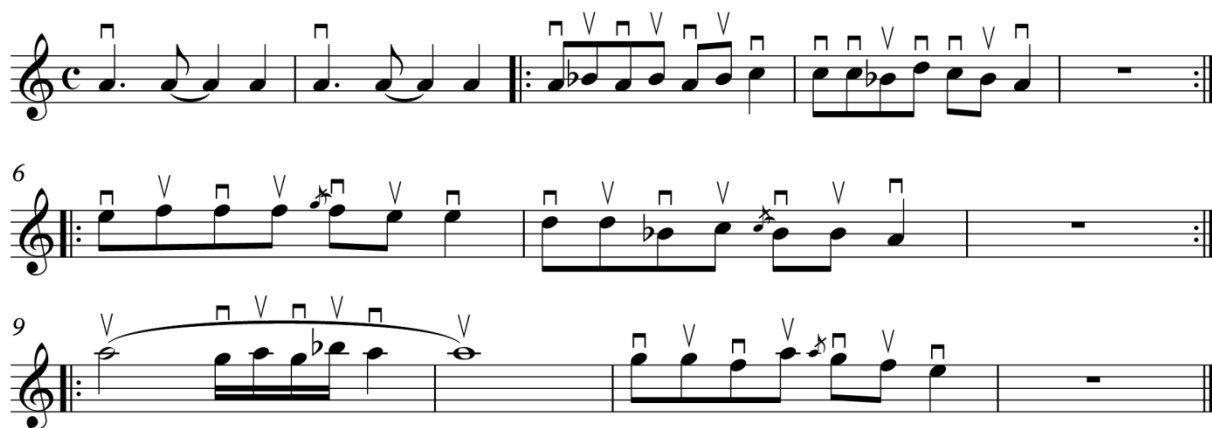
r zarbning $\frac{3}{4}$ o'lchoviga (og'ir ufar) xos mashq:

Ufari Savti Kalon

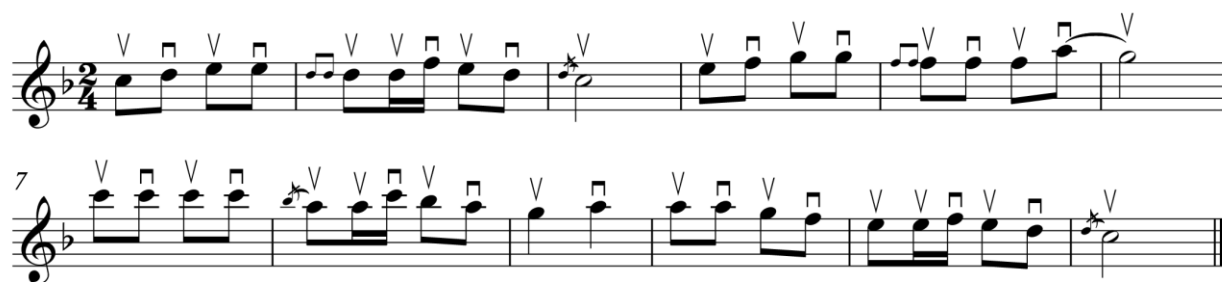

Oddiy bezak uchun mashq

Nozi-karashma

Qo'sh bezak uchun mashq

Uchtalik bezak esa faqat bir tovushning takrorlanishi bilan ijro etiladi

Misol:

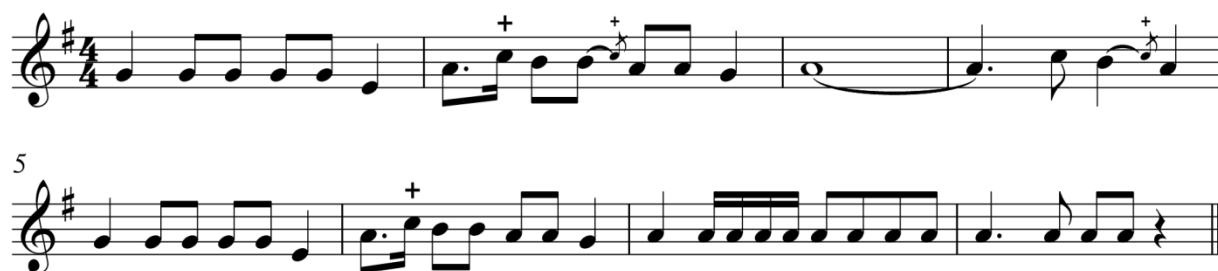
Ushshoq

Navro'zi ajam

O'zbek xalq musiqasi

O'rtacha tez

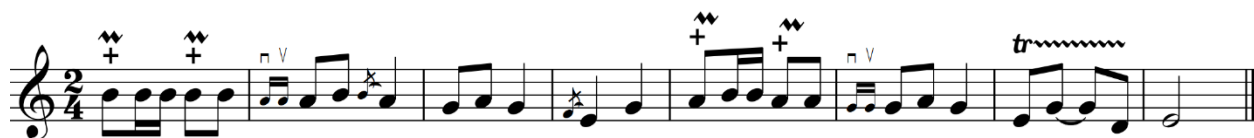

O'zbek xalq kuyi

Tasnifi Buzruk

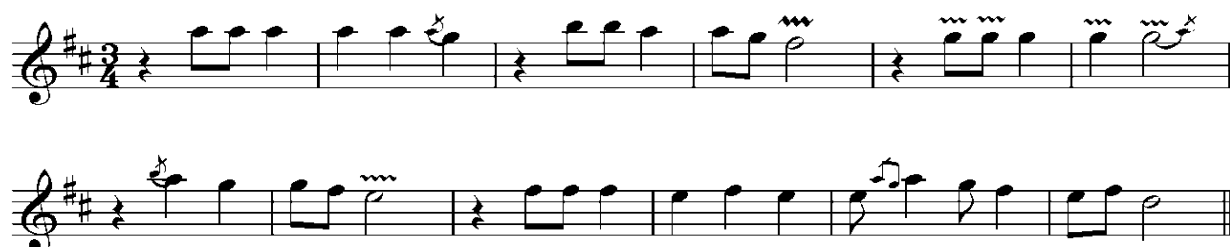
"Buzruk" maqomidan

Bozgo'y

Mashq

Tasnifi Navo

Tasnifi Dugoh

Garduni Dugoh

2.3. Talabalarda notaga qarab ijro etish ko'nikmasini takomillashtirish

Talabalarning musiqiy bilimini oshirish uchun "Cholg'u sozlarini o'rganish" fani bo'yicha shaxsiy ish rejasidagi asarlardan tashqari ularga turli mazmundagi bir necha musiqa asarlarini notadan o'qish vazifasi topshiriladi. Notani varaqdan o'qish ishlari talabaning o'zlashtirishiga har tomonlama yordam beradi. Shu sababli ular asarlarni yod olish bilan bir qatorda notani varaqdan o'qishni ham o'rgana borishi zarur.

Ko'nikma deb – o'quvchi yoki talabaning o'zlashtirgan bilimlari asosida muayyan amaliy harakatni bajara olish faoliyatiga aytiladi.

Fanning o'quv dasturidagi izox qismida aynan talabalarni notalarni varaqdan ravon o'qish, nota matnini aniq, tekis, savodli va erkin ijro etish, ijro ko'nikmalarini takomillashtirish kabi uslubiy ko'rsatmalardan foydalanish tavsiya etilgan. O'quv qo'llanmamizda fan mavzularini yoritishda biz, aynan mana shu uslubiy ko'rsatmalarga e'tibor qaratganmiz.

Ma'lumki, talabalarning qobiliyatlari turlicha bo'lib, ularning ba'zilarida notaga qarab ijro etish ko'nikmasi shakllangan, boshqalari esa eshitib yod olishga o'rgangan bo'ladi.

Mashg'ulotlar jarayonida o'rganilayotgan asarni notaga qarab ijro etish, taktma-takt musiqiy tahlil qilib borish jarayonida talabalarning birdek o'zlashtira olmasliklari ko'zga tashlanadi. Shu bois, notaga qarab ijro etish va nota o'qishni mashq qilishi talabaning jo'rnavezlik faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Talabalarning ansambl va orkestrda mustaqil ijro etishlarida ham notani varaqdan ongli ravishda to'g'ri o'qish va tez tahlil eta olishi katta ahamiyatga ega.

Notaga qarab ijro etish murakkab jarayon bo'lib, u maxsus mashqlar yordamida o'zlashtiriladi. Agar notaga qarab ijro etish jarayonini kuzatadigan bo'lsak, unda quyidagi qismlarni ko'rishimiz mumkin:

- nota ko'rinishining talaba ongiga etib borishi;
- talaba ongida qanday harakat amalga oshirish kerakligining aniqlanishi;

- kerakli harakatlar yordamida berilgan notani ijro etish.

Notaga qarab ijro etish jarayonining qanchalik tez sodir bo'lishi nota ko'rinishining ong orqali qabul qilib (anglab), kerakli harakatni amalga oshirishning tezligiga bog'liq. Agar bu jarayonning biror qismi yaxshi ishlamasa, notaga qarab ijro etishda ko'zlangan natijaga erishish qiyin bo'ladi.

Notaga qarab ijro etishning murakkab taraflaridan biri shuki, musiqa asarining bir qismi ijro etilayotganda cholg'ushi keyingi qismini ko'rib, uning ijrosiga tayyorgarlik ko'ra bilishidir.

Diqqat-e'tiborni bir maqsadga qarata bilish notaga qarab ijro etishning muvaffaqiyatli o'zlashtirilishini ta'minlaydigan omillardan biridir. Notaga qarab ijro etish qobiliyatini rivojlantirishda quyidagi amaliy mashg'ulotlar yordam berishi mumkin: eng oddiy musiqa asari boshlang'ich taktining birinchi yarmi ijro etilayotganda talaba o'z e'tiborini shu taktning ikkinchi yarmiga qaratadi. Xuddi shu usul asarning keyingi taktlarini ijro yetishda ham qo'llaniladi. Boshlang'ich davrda talaba qiynalmasligi uchun ijro vazmin tezlikda olib boriladi. Mashqlar yordamida talabaga berilgan vazifa asta-sekin murakkablashtiriladi, lekin bu vazifa talabaning imkoniyatlari doirasida bo'lishi kerak.

Sozandada notaga qarab ijro eta olish qobiliyatini rivojlantirish muammosi va uni hal etishga qaratilgan ko'pgina ko'rsatmalar musiqa pedagogikasida alohida o'rin tutadi. Mohir sozanda ustozlarimizning tajribalaridan shu narsa ma'lum bo'ladiki, notaga qarab ijro etish sozandaning kundalik mashqlaridan o'rin olishi shart. Talaba muntazam ravishda notaga qarab ijro etish bilan shug'ullangan taqdirdagina turli davrga mansub bo'lgan rang-barang musiqa asarlari bilan tanishadi.

Notaga qarab ijro etish talabaning eshitish qobiliyatini, kasbiy tajribasini, maxsus bilimlarini boyitib boradi va bularning hammasi o'z navbatida musiqiy ongning shakllanishi va rivojlanishida juda katta ahamiyat kasb etadi.

Notaga qarab ijro etiladigan musiqa asarlarining barchasi yod olinishi shart emas. Ular yod olish uchun emas, balki talabaning fikrlash, yangilik ochish va yangi, o'ziga ma'lum bo'lmagan taassurotlar bilan tanishish ehtiyojini qondirish

uchun ijro etiladi. Notaga qarab ijro etayotgan sozandaning fikrlashi birmunsha faollashadi, uning musiqa materialini qabul qilib olishi ma'lum darajada o'tkirlashadi. Shu bilan birga talaba notaga qarab ijro yetayotgan musiqa asariga butun vujudi bilan beriladi va uning his-tuyg'ulari ham bu jarayonda bevosita ishtirok etadi. Bundan kelib chiqadiki, notaga qarab ijro etish mashg'ulotlari ijrochi repertuarini, uning nazariy va amaliy bilimlarini boyitibgina qolmasdan, balki umuman musiqiy fikrlash jarayonining sifatini yaxshilaydi.

Shunday qilib, notaga qarab ijro etish talabaning umumiy musiqiy rivojlanishidagi eng samarali yo'llardan biridir. Tajribadan shu narsa ma'lumki, sozandaning notaga qarab ijro etish qobiliyati qanchalik rivojlangan bo'lsa, uning ishki eshitish qobiliyati ham shunshalik rivojlangan bo'ladi. Ya'ni bunday sozanda nota belgilariga ko'zi tushishi bilanoq shu tovushni ijrosiz eshita oladi. Demak, sozandadagi «ko'rish orqali eshitish» qobiliyati qanchalik rivojlangan bo'lsa, uning notaga qarab ijro eta olishi ham shunchalik sifatli bo'ladi.

Notaga qarab ijro etishning boshqa muhim shartlaridan yana biri shuki, ijrochining nigohi nota matnidan uzilmasligidir. Cholg'u torlari va pardalar joylashuvini yaxshi o'zlashtirib olmagan talabalarining nigohlari dam nota matniga, dam cholg'u grifiga ko'chib turadi. Bunday talaba notaga qarab, uning balandligini belgilab olgandan so'ng, nigohini cholg'u grifidagi pardaga ko'chirishga majbur. Chunki pardalarni yaxshi o'zlashtirib olmaganligi sababli grifga qaramasdan barmoqni pardaga aniq qo'ya olmaydi. Navbatdagi notani aniqlashda talaba yana nigohini nota matniga ko'chiradi. Bunday vaziyatda ko'p talabalar matnning qaysi joyiga kelganliklarini yo'qotib qo'yadilar. Kerakli joyni topib olish uchun esa bir oz vaqt talab etiladi. Mana shu kamchiliklar natijasida talabalarining ijrosida keraksiz to'xtashlar sodir bo'ladi. Bu esa asarning uzluksiz ijrosiga putur yetkazadi. Shu sababli ijrochi nigohini bir manbadan ikkinchi manbaga ko'chishi qanchalik kam bo'lsa, shunchalik ijro ushun foydali bo'ladi. Demak, cholg'u ijrochiligi ta'limida sozandalarning kerakli pardani topa bilish sifatlarini boshqa ko'nikmalar qatori muntazam ravishda nazorat qilib borish, notaga qarab bemalol ijro eta olish qobiliyatini rivojlantirish o'qituvchi faoliyatining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Talabada notaga qarab ijro etish tajribasi ortib borgan sari nota yozuvidagi ko'rsatilgan tovush balandligini belgilay olishi uchun tobora kam vaqt talab etiladi. Bunda nota nechanchi chiziqda turibdi, cho'zimi qanday kabi savollar deyarli tug'ilmaydi. Notalarning chiziqlardagi joylashuvi va ularning cho'zimlarini aniqlash ishi talabada odatiy tarzda kechib boradi. Natijada notaga qarab ijro etish tezligi tobora ortib boradi. Dars jarayonida mana shu sifatlarni talabalarga muntazam ravishda o'rgatib borish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bundan tashqari, notaga qarab ijro etishni rivojlantirish uchun yangi o'rganilayotgan musiqa asarida oldingi asarlar bilan o'xshashlik joylarini, farqlarini belgilab olish ham o'z samarasini beradi.

Notaga qarab ijro etishning dastlabki jarayonida nota matnidagi barcha belgilarga qat'iy rioya qilishni birdaniga talab etib ba'lmaydi. O'qituvchi bu jarayonda talabaning birinchi navbatda e'tibor berishi kerak bo'lgan joylarini oldindan tushuntirib, belgilab berishining ahamiyati juda kattadir. Albatta, talaba asardagi yaxlit musiqiy fikrning boshlanishi va tugallanishiga birinchi navbatda e'tibor berishi kerak. Ya'ni asardagi bayon etilayotgan tugal fikrning uzilib qolishi yoki tushunarsiz ijro etilishiga yo'l qo'yish kerak emas. Notaga qarab ijro etishni asardagi bayon etilayotgan musiqiy fikrlar asosida tashkil etish yaxshi natija beradi.

Notanish bo'lgan musiqa asarini notaga qarab ijro etishdan oldin talaba shu asarning nota matnini sinchkovlik bilan ko'zdan kechirib, tanishib shiqishi, ya'ni shu asarni cholg'usiz «ijro etishi» tavsiya etiladi. Bunday usul qo'llanganda, birinchidan, sozanda bevosita ijro harakatlaridan xoli bo'ladi; ikkinchidan, asarning tuzilishi, mazmuni, shakli va boshqa xususiyatlari bilan tanishish imkoniyati tug'iladi. Keltirilgan fikrlarga yana qo'shimcha qilib shuni aytish mumkinki, talaba asarning nota matnini ko'zdan kechirib, cholg'usiz, hirgoyi qilib ijro etishi uning ishki eshitish qobiliyatini ma'lum darajada rivojlantirib boradi. Tajriba shu narsaga guvohlik beradiki, musiqa asari bilan bunday tanishuvdan keyin ijro yengil va aniqroq amalga oshiriladi, sodir bo'lishi mumkin bo'lgan xatolar kamayadi va ijro erkinligi ta'minlanadi.

Demak, talabalarda notaga qarab ijro etish ko'nikmasini yanada rivojlantirish turli o'lchovlardagi kuylardan va mashqlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

1-misol

Moderato

2-misol

3-misol

Marsh tempida

Notadan o'qish uchun musiqiy namunalar

7.

4.

ONAM

Andante

Solo

Mashrab g'azali,
A.Dadayev musiqasi

EY QALB

A.Oripov she'ri
A.Dadayev musiqasi

Andante

Zuv-zuv borag'ay

O'rtacha tezlikda

Bolalar qo'shig'i

Zuv-zuv borag'ay,
Tomdan qarag'ay,
Sulton o'qigay,
Zambil to'qigay.

Choriy chambar

O'rtacha tezlikda

Bolalar qo'shig'i.

Choriy chanbar,
Biri y anbar,
Ona qiz qayda?
Ola-bula tog'da.
Tog'man-zuvman,
Piltakach,nari tur,
San tur,san chiq,
Kumush bolg'a,
Onavosh,yonbosh,
Guldur-gup.

Yor-yor

Chaqqon

O'zbek to'y qo'shiqlaridan

Yor-yor

Quvnoq

O'zbek to'y qo'shiqlaridan

Chumchuq

A.Ixtiyorov musiqasi

Sho'x

Yur o'rtoq

J.Kenjayeov musiqasi

Sho'x

Archa qo'shig'i

X. Muhamedova

O'rtacha

Jo'jalar

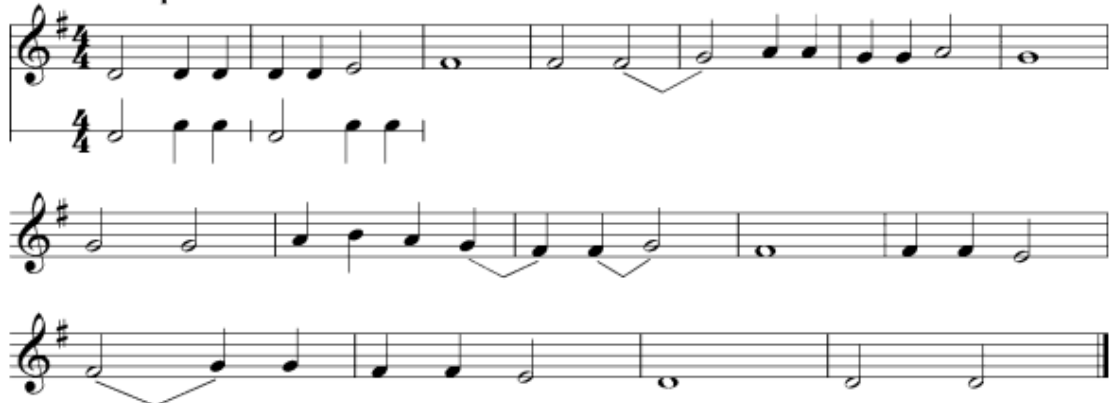
M. Yusupov musiqasi

Chaqqon

Samoi Dugoh

Tezroq

Yoshlar marshi

S.Aliyev musiqasi

Chaqqon

Hayvonot bog'ida

J.Kenjayeov musiqasi

Sekin

O'BEKISTONIM YAXSHIDUR

A.Dadayev
musiqasi

Andante

Tan-ga yo-qar Tog'-ning o-bu ha-vo - si,

O-dam ah - li e-rur shi-rin da-vo - si.

Muxammasi Rost (Yu.R.)

№ 12

M.M. ♩ = 60

1 хона

Muxammasi Rost (Yu.R.)

№ 13

M.M. ♩ = 60

3 хона

Muxammasi Rost (Yu.R.)

№ 12

M.M. ♩=60
1 хона

Muxammasi Rost (Yu.R.)

№ 13

M.M. ♩= 60
3 хона

Saraxbori Navo

Qalandar-I

Muqimiy muhammasi

♩ = 100

Xalq musiqasi

So ya iy dur men ki boq mas So ya iy dur men ki boq mas

of to bim kim de sun ney

Laylak parvozi

Sekin

I. Hamroyev musiqasi

Oyijon

Sho'x

X. Taxalov musiqasi

Garduni Rost (A.B.)

Gullola

Saraxbori Dugoh

Tani Maqomi Rost.
Xorazm tanbur chizig'idan.
(Notalashtiruvchi R.Boltayev).

№ 4

M.M. ♩=75
Bozgo'y

Tasnifi Rost. (A.B.)

№ 5

Tasnifi Rost. (V.U.)

№ 6

M.M. ♩=76

М.М. ♩ = 66

Мухаммаси Ироқ. (Ю.Р.)

1-хона

2/4

Muxammasi Iroq. (YU.R.)

Бозгуй

2/4

Muxammasi Iroq. (YU.R.)

2-хона

2/4

Go'zal yor

A.Asqarov musiqasi

Gunafsha

G'.Hamroyev musiqasi

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar va amaliy topshiriqlar

1. Boshlang'ich texnik mashqlarga qanday o'chovdagilar kiradi?
2. Qashqar rubobida mizrob bilan tovush hosil qilishdan tashqari yana qanday tovush chiqarish usuli mavjud?
3. O'ng va chap qo'l harakatlarini rivojlanishiga yordam beradigan mashqlarni o'zlashtiring.
4. Sozanda uchun notani ravon o'qishning ahamiyati nimada?
5. Nota o'qish ko'nikmasini rivojlantirib borimg.
6. Notaga qarab ijro etish qobiliyatini rivojlantirish uchun nimalarga ahamiyat berish kerak?
7. Kuyni notaga qarab tahlil qilishni o'zlashtiring.

3-MAVZU: BASTAKORLAR IJODIYOTIGA MANSUB KICHIK SHAKLDAGI CHOLG‘U KUYLARIDAN O‘RGANISH

Reja:

- 1. Repertuar tanlash**
- 2. Rubob cholg‘usida yangi asarlarni o‘zlashtirish bo‘yicha metodik ko‘rsatmalar**

Kalit so‘zlar: repertuar, mezon, talab, qoida, uslub, nazariy-amaliy, estetik did, badiiy, imkoniyat, samaradorlik, ijodiy.

3.1.Repertuar tanlash

Mumtoz musiqa merosining shakllanish davridan boshlab ijrochilar amaliyotida, repertuar tanlashda insonning psixologiyasi (ruhiyati)ni hisobga olish odatga aylanib kelgan.

Bastakorlarimiz tomonidan yaratilgan asarlarda milliylikni, shuningdek, Vatan madhi, yurt tinchligi, muhabbat, mehr-oqibat kabi tuyg‘ularni his qilishimiz mumkin. Albatta, bunday asarlarni talabalar o‘quv yilining har semestrda o‘rganib borishlari talab etiladi.

Bastakorlardan: T.Jalilov, F.Sodiqov, M.Mirzaev, J.Sultonov, Yu. Rajabiy, H.Boltaev, G‘.Hojiqulov, M.Murtazoev, R.Tursunov, G‘.Ro‘ziboev, I.Akbarov, R.Komiljonov, G‘.Qodirov, A.Ismoilov, A.Dadayevlarning asarlari rubobga moslashtirilgan holda mohir sozandalar tomonidan ijro qilib kelinmoqda. Talabayoshlar ham bunday kuylarni sevib ijro qiladilar. Bastakorlarning kichik-kichik hajmdagi asarlarini talabalarning o‘zlashtirish darajasiga qarab o‘rganish, so‘ngra murakkabroq asarlarga o‘tish tavsiya etiladi.

Lekin, muayyan bir ijrochining shakllanishini va kamolotga erishish yo‘lida ijrochi ta‘biga mos omillarni to‘g‘ri hal qilish katta ahamiyatga ega. Musiqa bilimdonlari “ustoz-shogird” an‘anasida, avvalo shogirdning ana shu tomoniga e‘tiborni qaratganlar.

Musiqa san‘atida cholg‘u ijrochilarning shaxsiy fiziologik, tabiiy va ruhiy holatlari bilan bog‘liq bo‘lgan bir qator unsurlar mavjud. Bu unsurlar ijrochining avlodi, oilasi, o‘sib ulg‘aygan muhit, yashash makoni, davri, do‘stlari va nihoyat

jamiyatdagi o'zni bilan xarakterlanadi. Albatta, ijrochiga bo'lgan munosabat, hurmat va izzat ham alohida ahamiyat kasb etadi. Bularni barchasini uyg'unlashuvida ijrochining qiziqishi, xohishi va istagi asosiy mezonni (rolni) bajaradi. Ustozlarning «shogirdlarni imkoniyatlariga qarab asar tanlash lozim» degan ishoralari zaminida ana shu jihatlari yotadi. Zamonaviy til bilan aytganda, ijrochining ijro repertuari, aynan shu masala hisoblanadi. Demak, bu jarayonlar qanday izohlanadi? Ijrochi aslida o'z ijro repertuari bilan elga taniladi. Ijro repertuar esa, biz yuqorida keltirganimizdek, turli saviyadagi ovoz va imkoniyatli ijrochilar uchun bir-biridan farqli tarzda tarkib topadi. Ijro ham shunga xos shakllanadi. Aslida bu jarayon puxta o'ylangan va imkoniyatlar doirasida va ijrochining xohishi negizida tuzilishini taqozo etiladi. Avvalo, ijro repertuari ijrochining o'zi tanlashi lozim. Chunki, ijrochiga bir asar yoqib qolsa uning o'zlashtirilishi va idroklanishi oson kechadi. Bilimli va mohir ijrochilarda bu jarayon asosiy mezon hisoblangan.

Talaba uchun o'zlashtirishi qiyin bo'lgan o'quv materialini yoki asarlarni o'zlashtirmay ketish emas, balki bunday qiyinchiliklarni yengishga ko'nikma hosil qilish, o'zlashtirishda yaxshi natijalarga olib keladi. Faqat yengil asarlar ustida ishlash esa talabaning murakkab texnik ijrochilik rivojlanishiga to'sqinlik qiladi, ma'lum darajada uning umumiy musiqaviy ijrochilik rivojlanishini cheklab qo'yishi mumkin. Har bir talabaning asosiy ijro imkoniyatlariga qarab o'qituvchi unga aniq vazifa berishi va uning bajarilishini muntazam ravishda tekshirib bormog'i maqsadga muvofiqdir.

Ijro repertuari tanlashda quyidagi 4 ta mezonga e'tibor qaratilsa maqsadga muvofiq bo'ladi:

- Ijrochining **nazariy va amaliy saviyasi**;
- **o'quv darajasi** (ijrochilik sohasidagi darajasi);
- **ijro imkoniyatlari** (har bir ijrochi o'z ijrosi chiroyli bo'lishi uchun tanlaydigan asarlariga e'tibor bilan yondoshishlari lozim);
- **bilim miqdori**.

Ijrochilikda yo'nalish ko'p. Shu bois, o'zlashtirish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshirilishi juda muhim. Ijrochilikda birdaniga yirik asarni o'zlashtirib ijro etish yaxshi natijalarga olib kelmaydi. Zero, amaliyotda muxlislar tomonidan idrokli ijro

juda ardoqlanadi. Yirik asarning yirik muammolari bo'ladi. Uni yechimini topish uchun yirik quvvat, saviya va mahorat lozim bo'ladi.

Sozanda va xonandalar erishishi lozim bo'lgan cho'qqilardan biri ana shunday murakkab asarlarni me'yoriga yetkazib ijro etishni o'zlashtirishidir. Qolaversa, shunday asarlar mavjudki, ularda bir nechta usullar almashib kelishini kuzatishimiz mumkin. Masalan Yunus Rajabiyning «Ne navo soz aylagay» ashulasi. Uni o'zlashtirish uchun ustozning aniq ko'rsatmalari va sabog'i lozimdir. Bu muammoning bir tomoni.

Repertuar tanlashdagi yana bir masala bu – asarni ovoz imkoniyatlariga mos kelishi. Odatda, mumtoz musiqa namunalarining aksariyati shiddatli ovoz, unga cholg'uda jo'rnavozlik, baland avjlarda ehtirosli tarannumni talab etadi.

Repertuar tanlashning eng muhim va jonli jarayonda katta e'tibor talab etuvchi tomoni ijrochining *estetik dididir*. Bu tuyg'u ijrochining tinglovchi bilan muloqotini mustahkamlashi va samara berishini ta'minlab beradi. Unga ko'ra ijrochi tinglovchilarning ta'bini, davraning talabini to'g'ri baholashi zarur va repertuaridan shunga mos asar tanlab ijro etishi lozim bo'ladi.

3.2.Rubob cholg'usida yangi asarlarni o'zlashtirish bo'yicha metodik

ko'rsatmalar

Cholg'uda ijro etishni o'rgatish bo'yicha o'quv mashg'ulotlarini tashkil etishning asosiy shakli – yakka darsdir. Har bir dars mazmun jihatidan tugallangan bo'lib, aniq maqsadga erishish uchun yo'naltirilgan bo'lishi kerak (yangi materialni o'rganish, ko'nikmalarni o'zlashtirish va ularni mustahkamlash, takrorlash, bilim va ko'nikmalar o'zlashtirilishini nazorat qilish hamda hisobga olish va boshqalar).

Cholg'u ijrochiligi darsining asosiy belgisi ta'limda nimalarga erishish kerakligini ko'rsatuvchi didaktik maqsad bo'lib, shunga asosan amaliy mashg'ulotlarni o'ziga xos turlarga bo'lish mumkin:

- yangi asarni o'rganish va ko'nikmalarni hosil qilishga bag'ishlangan mashg'ulot;
- o'rganilgan asarni takrorlash va umumlashtirish;

- ijrochilik mahoratini hamda bilim va ko'nikmalarni nazorat qilish va hisobga olish;

- bir necha maqsadni o'z ichiga olgan (takrorlash, jo'rnavoz bilan ijro etish, ijro texnikasini oshirishga qaratilgan) aralash mashg'ulot.

1. Yangi asarni o'rganish va ko'nikmalarni hosil qilishga bag'ishlangan darsning asosiy uslubi — tushuntirish. Lekin darsning kirish qismida talabani yangi materialni faol qabul qilib olishga tayyorlash zarur bo'ladi. Bunday tayyorgarlikni talabalardagi mavjud bilimlar asosida va ular bilan bog'liq ravishda olib borish yaxshi natija beradi. Darsning bu turiga yangi musiqa asarini o'rganish jarayonini misol qilib oladigan bo'lsak, unda darsning asosiy maqsadi shu asarning biror bo'lagini zarur bo'lgan barcha harakatlar, ijro etish uslublari va belgilarini hisobga olib, chuqur tahlil qilish va ijro etilgandan so'ng nazariy xulosa chiqarishdan iborat bo'ladi. Bu xulosa bir necha yo'nalishda bo'lishi mumkin. Masalan, umuman musiqa asari haqida, uni ijro etish uchun zarur ko'nikmalarni hosil etish uslublari, musiqiy fikrning yo'nalishi va hokazo. Mazkur dars turining keyingi bosqichida talaba o'zlashtirgan bilimlar mustahkamlanadi.

Cholg'uda ijro etishni o'rgatish va o'rganish jarayoni faqatgina musiqa asarlarini o'rganish va ijro etish bilan chegaralanib qolmay, balki talabalar tomonidan ma'lum ko'nikmalarni hosil etishni ko'zda tutadi. Bu ko'nikmalarning hajmi va soni dasturlarda ko'rsatiladi. Cholg'udagi ijro etish ko'nikmalariga turli murakkablikdagi ijro etish usul va uslublari, gamma va uchtovushliklar, mashqlar kiradi. Talabalar u yoki bu ko'nikmani hosil etish yo'llarini aniq tasvvur etishida o'qituvchi unga yaqindan yordam berishi lozim.

Shunday qilib, yangi materialni o'rganish va ko'nikmalarni hosil qilishga bag'ishlangan darsning tuzilishini quyidagicha ko'rsatish mumkin:

-kirish qismi - ijro etiladigan asar to'g'risidagi umumiy ma'lumotni bayon etish va darsning maqsadini aniqlash;

- ko'nikma hosil etishni nazariy jihatdan asoslash va amalda ijro etish;

- hosil bo'lgan bilim va ko'nikmalarni tahlil etish va shu asosda xulosa chiqarish;

- olingan bilim va ko'nikmalarni turli mashqlar yordamida mustahkamlash;
- uy vazifasini belgilash.

2. ***O'rganilgan asarni takrorlash va umumlashtirish darsi.*** Bilim va ko'nikmalarni takrorlash va umumlashtirish yuqorida ko'rib chiqilgan dars turlarida ham uchraydi. Misol uchun musiqa asarini o'rganish jarayoniga murojaat etamiz. Yangi asarni o'rganish darsida kuyni qismlarga bo'lib o'rganish maqsadga muvofiqdir. Ayrim qismlar o'zlashtirilgandan so'ng, ularni yaxlit tarzda (to'xtamasdan) ijro etish vazifasi turadi. Bunga erishish uchun talaba takrorlash va umumlashtirish ishlarini bajaradi. Musiqa asarini yaxlit tarzda ijro etishda musiqiy fikrlarning boshlanishi va tugashini, yo'nalishi va avji(kulminatsiyasi)ni belgilab olish muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, talabada musiqa asarining shakli to'g'risida aniq tasavvur bo'lishi kerak.

Bu turdagi darsda talabani musiqa asarini to'la tahlil eta olishga ham o'rgatib boriladi. Takrorlash va umumlashtirish darsida kerakli musiqa yozuvlarini tinglash ham o'zining yaxshi samarasini beradi.

Bundan ko'rinib turibdiki, o'qituvchi tanlab olgan dars turiga qarab takrorlash va umumlashtirish darsining tuzilishini turlicha belgilashi mumkin. Ko'p hollarda darsning bu turi o'z ichiga quyidagilarni oladi:

- musiqa asarining umumiy tuzilishi to'g'risidagi suhbat va asarning tahlili;
- o'quvchining ijro etishi uchun murakkab bo'laklarni alohida ko'rib chiqish;
- asarni yaxlit ijro etish;
- xulosa chiqarish;
- uy vazifasini belgilash.

3. ***Ijrochilik mahoratini hamda bilim va ko'nikmalarni nazorat qilish va hisobga olish.*** Bilimlarni nazorat qilish va hisobga olish ishi dars turidan qat'i nazar, o'qituvchi tomonidan har bir mashg'ulotda amalga oshirib boriladi. Bunday nazorat ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasini, o'zlashtirishda qo'llanilayotgan uslublar samarasini belgilash uchun nihoyatda zarur. Muntazam ravishda olib boriladigan nazorat talabalarda o'z faoliyati uchun javobgarlik hissini kuchaytiradi. Nazorat va hisobga olish ishini darsning barcha turlari davomida amalga oshirilishi bilan bir

qatorda uni alohida mashg'ulot sifatida o'tkazib turilishi maqsadga muvofiqligi tajribadan ma'lum. Bilimlarni nazorat qilish va hisobga olish ishining tugal ko'rinishi tekshirish bo'lib, u imtihon yoki sinov shaklida bo'lishi mumkin. Bunda talaba ta'limning shu bosqichi uchun belgilangan dasturni ijro etadi hamda berilgan savollar asosida nazariy bilimlarini og'zaki bayon etadi. Imtihon yoki sinov vaqtida talaba yo'l qo'ygan xato va kamchiliklarning sababini aniqlab, ularni bartaraf etish choralari belgilash o'qituvchining asosiy vazifalaridan biridir.

4. Bir necha maqsadni o'z ichiga olgan (takrorlash, jo'rnavoz bilan ijro etish, ijro texnikasini oshirishga qaratilgan) aralash mashg'ulot. Ko'p hollarda bir dars davomida o'zining maqsadi jihatidan turlicha bo'lgan bir nechta vazifani bajarish kerak bo'ladi: uy vazifasini tekshirish, takrorlash, yangi material bilan tanishish, uni mustahkamlash va hokazo. Pedagogika fanida bunday darsni aralash (kombinatsiyalashtirilgan) dars deb yuritiladi. Talabalarning imkoniyatlarini hisobga olgan holda bunday darslarni quyidagicha tuzish mumkin:

- uy vazifasini tekshirish va takrorlash;
- yangi asarni o'zlashtirish va takrorlash, jo'rnavoz bilan ijro etish;
- yangi asarni bo'yicha ijro texnikasini rivojlanish darajasini tekshirish;
- uy vazifasini belgilash.

Keltirilgan dars turlarining barchasi ham ko'rsatilgan qismlarga ega bo'lmasligi mumkin. Ta'limning muayyan bosqichi talablariga binoan darsning qismlari ma'lum darajada o'zgarib turadi va shu bilan birga har bir dars barcha sharoitda ham o'tilgan va bo'lajak darslar bilan bog'liq holda olib borilishi kerak.

So'nggi yillarda rubobda ijrochilik san'ati rivojlanib, takomillashib bormoqda. Bu cholg'u uchun yangi, original asarlar yaratilmoqda, Bastakorlar tomonidan turli kuylar qayta ishlanib, ijrochilar repertuaridan keng o'rin olmoqda.

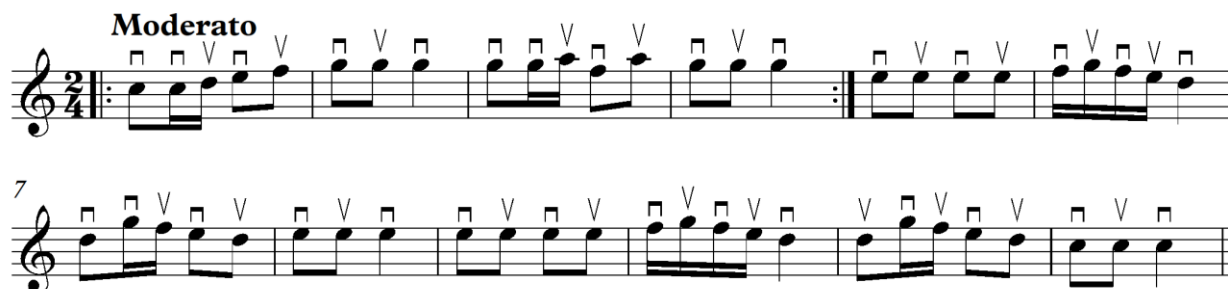
Rubob cholg'usi hajmi, tovush tembri, diapazoni, sozlanishi hamda ijro etishning ayrim tamoyillari bilan boshqa cholg'u sozlaridan farq qiladi. Bu cholg'uda yakkanavoz, shuningdek, ansambl va orkestrlar tarkibida ham ijro etiladi.

Bastakorlik ijodiyotidan tavsiya etilgan musiqiy asarlar

Archa bayrami

I.Akbarov musiqasi
F.Abduazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

Bahor qo'shig'i

G'.Qodirov musiqasi
F.Abduazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

Biz baxtiyor oilamiz

R.Komiljonov musiqasi
F.Abduazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

Bahor

I.Akbarov musiqasi
F.Abduazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

Allegro

mf

9

f

The musical score for 'Bahor' is written in 2/4 time. It consists of two staves. The first staff starts with a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a tempo marking of 'Allegro'. The melody begins with a quarter note G4, followed by eighth notes A4 and Bb4, and continues with various rhythmic patterns including eighth and sixteenth notes. The second staff starts at measure 9 and continues the melody, featuring a dynamic change from mezzo-forte (mf) to forte (f). The piece ends with a double bar line.

Vatan marshi

F.Sodiqov musiqasi
F.Abduazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

Marsh tempida

5

10

16

21

25

The musical score for 'Vatan marshi' is written in 4/4 time. It consists of six staves. The first staff starts with a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a tempo marking of 'Marsh tempida'. The melody begins with a quarter note G4, followed by eighth notes A4 and Bb4, and continues with various rhythmic patterns including eighth and sixteenth notes. The second staff starts at measure 5 and continues the melody, featuring a dynamic change from mezzo-forte (mf) to forte (f). The piece ends with a double bar line.

Orzu dil

M.Mirzayev musiqasi
F.Abdulazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

7

14

21

27

33

39

45

51

Raqqosasidan

J.Sultonov musiqasi
R.Abduazimov notaga olgan

M.M. ♩ = 80

The musical score is written for a single melodic line on a treble clef staff. The key signature consists of three sharps (F#, C#, G#), and the time signature is 6/8. The tempo is marked as M.M. ♩ = 80. The score is divided into measures, with measure numbers 7, 13, 19, 25, 31, 37, 44, and 48 indicated at the beginning of their respective lines. The notation includes various rhythmic values such as eighth and sixteenth notes, rests, and slurs. A repeat sign is used at measure 19. A first ending bracket labeled (8) spans measures 37 to 41. A second ending bracket labeled 8va spans measures 31 to 36. The score concludes with a double bar line at the end of the eighth line.

Feruza

G'.Ro'ziboyev musiqasi
F.Abdumuzimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

O'rtacha tez

Gulshan

M.Mirzayev musiqasi
F.Abduazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

8

16

23

31

38

47

54

62

66 rit.

1.

2.

Arzi hol

R. Tursunov musiqasi
F. Abduazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

O'rtacha tez

6

11

17

22

28

33

38

43

mf

tr

1. 2.

Shahlo

R.Tursunov musiqasi
R.Abdugazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

O'rtacha tez

The musical score is written for a single melodic line in treble clef. The key signature consists of three sharps (F#, C#, G#), and the time signature is 6/8. The tempo is marked 'O'rtacha tez'. The score is divided into measures, with measure numbers 8, 16, 24, 32, 40, 49, 57, 66, and 74 indicated at the start of their respective lines. The notation includes various rhythmic values (quarter, eighth, and sixteenth notes), rests, and dynamic markings such as 'mf'. There are also trill ornaments (wavy lines) and some notes with plus signs (+) above them. The piece concludes with a final double bar line and a repeat sign.

Bizning ayvon

T.Jalilov musiqasi
R.Abdulazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

$\text{♩} = 76-80$

5

9

14

19

23

27

32

36

Go'zal vatanim

M.Mirzayev musiqasi
R.Abduazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

O'rtacha tez

The musical score is written for a rubob in G major (one sharp) and 2/4 time. It consists of nine staves of music. The tempo is marked 'O'rtacha tez'. The score includes various musical notations such as eighth and sixteenth notes, rests, and ornaments (trills and grace notes). A trill is specifically marked with a wavy line and the word 'trill' above it on the sixth staff. The piece concludes with a double bar line on the ninth staff.

Qashqarcha I

O'zbek xalq kuyi
F.Abduazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

M.M. ♩ = 100

8

12

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar va amaliy topshiriqlar.

1. Repertuar tanlashda o'qituvchi nimalaraga e'tibor berishi kerak?
2. Repertuar tanlash mezonlarini aytib bering?
3. O'z ijro imkoniyatingizdan kelib chiqqan holda semester uchun repertuar tanlang va o'qituvchingizga taqdim eting.
4. Ta'lim oluvchining badiiy didini o'stirishda repertuarlarning ahamiyati nimada?
5. Bastakorlik ijodiyotiga mansub asarlardan mustaqil ravishda o'rganing.
6. Bastakorlik ijodiyotiga mansub kichik asarlardan bir nechtasini audio yozuvdan eshitib o'rganishni mashq qiling.
7. Bir necha maqsadni o'z ichiga olgan dars qanday dars hisoblanadi?
8. O'zbek bastakorlaridan kimlarni bilasiz?

4-MAVZU: BASTAKORLAR YOKI XALQ IJODIYOTIGA MANSUB KICHIK SHAKLDAGI ASARLARDAN CHOLG'UDA JO'R BO'LIB IJRO ETISHNI O'RGANISH

Reja:

1. Ijro dasturlariga cholg'u sozida jo'r bo'lib o'rganish
2. Talabalarni mustaqil ravishda mashg'ulot olib borish ko'nikmalariga yo'naltirish

***Kalit so'zlar:** jo'rnavozlik, mutaxassislik, tajriba, mahorat, ta'lim mazmuni, yetuk sozanda, shakl, usul, ritm, melodiya.*

4.1.Ijro dasturlarini cholg'u sozida jo'r bo'lib o'rganish

Oliy musiqiy ta'limida xonandalarga cholg'u sozini o'qitishning asosiy maqsadi – ijro etayotgan asariga jo'rnavozlik qilish, kuyni bir butun his qilish, so'z va ohang mutanosibligini tushunishga o'rgatishdan iboratdir. Bastakorlar yoki xalq ijodiyotiga mansub kichik shakldagi asrlardan cholg'uda jo'r bo'lib ijro etishni o'rganishda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

- avvalo asarni puxta o'zlashtirishi va yod olishi lozim;
- asarni tempi, dinamik belgilari, undagi usulni yaxshi o'rganish;
- o'rganilayotgan asar xarakteri, mazmunini tushunish;
- so'z va ohang mutanosibligiga ahamiyat berish;
- jo'rnavozni tinglash, usulni his qilish;
- jo'rnavoz bilan hamkorlikni o'rnatish;
- asarni ta'sirchanlik darajasini oshirishga erishish;
- asarni murakkab bo'lgan qismlarini mashq qilib o'rganish;
- asarni ijro uslubini to'laligicha o'zlashtirishga erishish;
- kuylayotgan asarga jo'rnavozlik qilishda diqqatni to'g'ri taqsimlay olish;
- kuylayotgan asarni to'laligicha his qilish;
- ham kuylash, ham cholg'u sozida jo'r bo'lishda badiiylikka e'tibor berish

va h.k.

Quyuda berilgan kichik shkdagi musiqiy asarlarni ijro etish davomida xonanda cholgʻu sozi bilan ovozni uygʻunligini taʼminlagan holda asarni bir tekisda, mukammal va ravon ijro etilishiga eʼtibor qaratadi:

Arg'amchi

O'zbek xalq qo'shig'i
F.Abduazimov rubob cholg'usida
jo'r bo'lib kuylash uchun moslashtirgan

Shoshmasdan

Ar-g'am-chi, gi-lam-chi, ar-g'am-chi, gi-lam-chi, Tur-na de-sam tu-rum-li, keng da-la-ga

8

qo'-nim - li Tur - na - lar uch - sa past - lab riz - qing ke - lar

12

u-num - li Ar - g'am - chi, gi - lam - chi, ar - g'am - chi, gi - lam - chi,

Bahor keldi

O'zbek xalq qo'shig'i
F.Abduazimov rubob cholg'usida
jo'r bo'lib kuylash uchun moslashtirgan

Shoshmasdan

Ba - hor kel - di, o - chil - di gul - lar har - yon - da,

5

Bul - bul - lar say - ra - sha - di u - yon bu - yon - da

Yomg'ir yog'aloq

O'zbek xalq qo'shig'i
F.Abdumuzimov rubob cholg'usida
jo'r bo'lib kuylash uchun moslashtirgan

O'rtacha tez

9

Yom-g'ir yo-g'a-loq, yam-ya - shil o't - loq, En - di e-kin-lar chi-qa - rar qu - loq,
Yash-na-sin da - la, o-chil-sin lo - la, Da-la qo'y-ni - da oq-sin sha-lo - la

Oh, Layli

O'zbek xalq qo'shig'i
F.Abdumuzimov rubob cholg'usida
jo'r bo'lib kuylash uchun moslashtirgan

Quvnoq

5

Tom bo-shi-da to - g'o - ra Tan-dir__ to'-la_zg'o - ra,
Zo-g'o-ra - ni yo - pol - may, Cho-lu kam-pir o - vo - ra.

Qichqir, xo'rozim

O'zbek xalq qo'shig'i

Quvnoq

Qich-qir, xo' ro-zim, qich-qir, xo' ro-zim, Bo-la lar uy-g'on-sin Bog' lar, o'r-mon,

6

te - pa__ lar-da lo-la-lar o-chil-sin. Qu - qu, qu - qu qu - qu qu - qu.

Oftob chiqdi olamga

O'zbek xalq qo'shig'i
F.Abdurazimov rubob cholg'usida
jo'r bo'lib kuylash uchun moslashtirgan

O'rtacha

Of-tob chiq-di o-lam-ga yu-gu-rib bor-dim xo-lam-ga Xo-la, xo - la kul-cha ber

7

xo-lam de - di o' tin ter, O' tin ter - dim bir qu-choq non yop - dim o' - choq o' choq.

Chamandagul

O'zbek xalq qo'shig'i
F.Abdumuzimov rubob cholg'usida
jo'r bo'lib kuylash uchun moslashtirgan

Quvnoq

Cha-man-da - gul o-chi-lib-di - yo cha-kang-ga taq, cha-kang-ga Biz-ning hov - li

6

yo'-lin - giz, chin-ni bax-mal to'-nin - giz. Cha-man - da - gul

10

o - chi - lib - di - yo cha - kang - ga taq, cha - kang - ga

Lola

O'zbek xalq qo'shig'i
F.Abdumuzimov rubob cholg'usida
jo'r bo'lib kuylash uchun moslashtirgan

Quvnoq

Lo - la, lo - la, lo - la - jon o' sar jo-ying da-la - da Lo - la, lo - la,

6

lo - la-jon, chi-da-ding-mi ja-la - da Yur sa-yil - ga bo - ray-lik, lo - la-lar-ni

12

ko' ray - lik, Qu-cho - g'i-miz to'l - di-rib lo - la - gul-lar te-ray - lik.

Y.Qurbonov she'ri

Bizdan sizga kim kerak?

M.Nasimov musiqasi
F.Abdulazimov rubob cholg'usida
jo'r bo'lib kuylash uchun moslashtirgan

O'rtacha tez

Qo' zi-choq-dek sak-ra-shib, sak-ra-shib, di-kir di-kir o'y-nay-miz o'y-nay-miz
mf

7
Er-kin qush-dek yay-ra-shib yay-ra-shib, sho'x-sho'x qo' shiq kuy-lay-miz kuy-lay-miz.

13
Oq te-rak-mi, ko'k-te-rak biz-dan siz-ga kim ke-rak Ay-tin-giz, kim-ke-rak?

Tanavor I

Xalq ashulasi
F.Abdumuzimov rubob cholg'usida
jo'r bo'lib kuylash uchun moslashtirgan

Qo-ra so-chim o' - sib

11

(o) Qo-ra so-chim o' sib qo-shim

21

ga tush - di. Ne sav-do-lar me-ning bo -

30

shim - ga tush - di (yo) yor.

36

Boychechak

O'zbek xalq qo'shig'i
F.Abdumuzimov rubob cholg'usida
jo'r bo'lib kuylash uchun moslashtirgan

Sho'x

Boy-che-cha-gim bog' lan di, qo-zon to' - la ay ron-dir, Ay-ro-ning-dan ber-ma-sang,

7

qo zon-la ring vay-ron-dir. Qat-tiq yer-dan qaz-lab chiq-qan boy-che-chak,yum-shoq yer-dan

13

yu-gu-rib chiq-qan boy - che-chak. Boy-che-chak -ni tut - di - lar, tut yo-g'och-ga

18

os - di - lar, qi-lich bi-lan chop-di - lar, bax-mal bi-lan yop-di - lar.

Kulcha non

P.Mo'min she'ri

I.Hamroyev musiqasi
F.Abduazimov rubob cholg'usida
jo'r bo'lib kuylash uchun moslashtirgan

O'rtacha tez

p O - yim yop - di - lar kul-cha, *f* moy kul-cha, *p* moy kul-cha. *p* Ye, de-di-lar to'y-gun-cha,

7 *f* to'y-gun-cha, *p* to'y-gun-cha. *f* Kul-cha o'x-shr gul-cha-ga, *f* oh, oh, oh. *p* Yu-zim o'x-shar

14 kul-cha-ga oh. *f* Kul-cha no-nu kul-cha non, ko' ri - ni - shi gul-cha non, kul -

21 cha no - nu kul - cha non, ko' ri - ni - shi gul - cha non. 1.

25 2. gul-cha non. *f* oh, oh, oh. ko' ri - ni - shi gul-cha non.

Sariq jo'ja

O.Po'latov she'ri

F.Alimov musiqasi

Chaqqon

Jo' ja - la-rim-ning pat-la - ri sa-riq Qa-rang, ko'z-la - ri mi - so - li ta-riq.

5 Jo' - ja - la-rim-ning pat-la - ri sa-riq, Qa-rang, ko'z-la - ri mi - so - li ta-riq.

9 Har kun u - lar-ga don-dun be-ra-man Ba-ri but-mi deb sa-nab ko' ra-man. Hey

13 Jo' - ja, jo' - ja, jo' - ja - la - rim - ning pat - la - ri sa - riq. Qa-rang, ko'z - la -

16 ri mi - so - li ta - riq, mi - so - li ta - riq.

Oyijon

O'zbek xalq lapari
F.Abduazimov rubob cholg'usida
jo'r bo'lib kuylash uchun moslashtirgan

Jonli

O - yi - jon o-yi-jon ey bosh gi-nam og' - riy - di - ya Bosh - gi - nang-dan

6 o-nang o'r-gil-sin Ni-ma-lar-ga og' - riy-diey? Bo-zor-lar-da bo' lar e-kan,

11 Do' kon_ lar-da tu-rar e-kan, A - na shu-ning o - ti i - pak ro' - mol O' shan-ga og'

16 riy-di-ya, O' shan-ga og' - ri-sa a-lam-jon, a-lam-o.

Do'ppi tikdim

Mutal Burhonov musiqasi
F.Abduazimov rubob cholg'usida
jo'r bo'lib kuylash uchun moslashtirgan

Turob To'la she'ri

Shoshilmasdan

Do'p-pi tik - dim i-pak-la-ri til-lo-dan, I-pak-la-ri

6 de-mang, za - ri til - lo-dan Ji-lo ber-sam_ gul-la-ri - ga,

11 ji - lo_ ber-sam gul-la-ri - ga, Ko' zing o-lur be-zak-la-ri

16 til - lo - dan, Ko' zing o - lur

19 be - zak - la - ri til - lo - dan.

QASHQARCHAI SAVTI KALON

F. Abduazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

O'rtacha

4/4

mf

No - za-ni-nim, ne a-jab har dam man-ga noz ay - la-sa,

5

To - ki bu ish - din me-ni ishq ich-ra mum-toz ay - la-sa

9

To - ki bu ish - din me-ni ishq ich-ra mum-toz ay - la-sa

13

Lab ta-kal-lum - ga o-chib men ham to-par-man to - za jon,

17

jum - la - i ush - sho - qi - ga jon ber-mak o - g'oz ay - la-sa

21

jum - la - i ush - sho - qi - ga jon ber-mak o - g'oz ay - la-sa

25

Lab ta-kal-lum - ga o-chib men ham to-par-man to - za jon,

29

f

jum - la - i ush - sho - qi - ga jon ber-mak o - g'oz ay - la-sa

33

jum - la - i ush - sho - qi - ga jon ber-mak o - g'oz ay - la-sa

37

mf

Zuh-ra ko'k uz - ra u-rar raq - qos soz ol - g'on ha-mon,

41
Zuh-ra ko'k uz - ra u-rar raq - qos_soz ol - g'on ha-mon,

46
La' - li shi - ri - ni a-gar 'lah - ni fa-lak-toz ay - la-sa yo_____

50
_____ Bo'l-g'u-si al - bat - ta do - mi ish - q(i) bir - la

54
f
poy - band, o_____ o_____ o_____

58
Jon qu-shi, gar_____ yor_____ ko' - yi_____ so - ri par-voz ay - la-sa yo_____

62
o_____ o_____ o_____ Xo - ti - ri o -
mf

66
shuf-ta-dur-kim ayb_____ qil-mang, do'st - lar,_____ Gar A-vaz shoh

70
xiz - ma-ti - ni_____ ush-bu yil_____ oz ay - la-sa_____ Gar A-vaz shoh

74
rit.
xiz - ma-ti - ni_____ ush - bu yil_____ oz ay - la - sa_____

QASHQARCHAI MO'G'ULCHAI NAVO

1

F.Abdugazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

O'rtacha

Ket - di hu-shum ul pa-ri__vash jil - va o - g'oz ay - la - gach

mf

5 O'r - ta-di jon par - da-sin mut - rib na-vo__soz ay - la - gach

9 O'r - ta-di jon par - da-sin mut - rib na-vo__soz ay - la - gach

13 Tong e - mas qil - sa__yu-zi mash - sho-ta-ni__be - das - tu po,-

17 Ay - la-di o - yi - na-ni suv,__cheh-ra par - doz ay - la - gach.

21 Ay - la-di o - yi - na-ni suv,__cheh-ra par - doz ay - la - gach

25 Lab-la-ri to'k - ti ta-bas-sum shah-di-din o - bi__ha-yot,-

29 *f* Ko'z-la-ri yuz fit - na bar - po__ay - la-di__noz ay - la - gach

33 Ko'z - la-ri yuz fit - na bar-po__ay - la-di__noz ay - la - gach

37
Noz bir-la bog'-bo-ni sun'-i bu gul - zor a-ro_____

42 *mf*
Sab-zu xur-ram qil - di sar - vi - ni sa-raf - roz_ ay - la-gach

46
Fur-sa-ti um - ri ki-ro - mi et-ga-nin ras - vo ko'n - gul Bil-di, g'af-lat

51 *f*
uy - qu-si - din_ ko'z-la-rin boz_ ay - la - gach. o_____

55
Vo - mi-qu Far - ho - du Maj-nun - din mu-qad - dam bil - di yor_,

59
No - di-ra ish - qi - ni o - shiq - lik - da mum-toz ay - la-gach *rit.*

63 *mf*
No - di-ra ish - qi - ni o - shiq - lik-da mum-toz_ ay - la gach_

SOQIYNOMAI SAVTI KALON

1

F.Abdurazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

Tezroq

1
4/4
Kel-tur - sa yuz ba lo - ni o' shal be - va-fo man ga _____
mf

5
Kel-sun a-gar yu zum - ni e-vur - sam, ba-lo__ man ga _____

9
Net-gay-man ul ra- fiq _____ bi - la - kim qi-lur__ ba-se _____
mp

13
Meh-ru va-fo ra-qib - g'a, jav - ru__ ja - fo man ga _____

17
Meh-ru va-fo ra-qib - g'a, jav - ru__ ja - fo man ga _____
mf

21
Be-go - na bo'l-sa aq-l(i)me-ni__ tel - ba-din, ne tong, _____

25
Chun bo'l-di ul pa-ri__ si-fa-tim__ osh - no man ga _____
f

29
Chun bo'l-di ul pa-ri__ si-fa-tim__ osh - no man-ga _____

33
O-hu yo-shim-din or - ta-dur za'f,____ ey ta bib _____

37
o - - o

42
Bil-dim ya-rash-mas em - di bu

46
o-bu ha-vo man ga o *f*

51
Dar-dim ko'rib mu-o - la - ja-da zo-ye' et-ma umr

55
o o o

60
Kim jon-da dar-di ishq du-rur

64
be-da-vo man ga o o o

69
o To yor kim-ni is - ta-ru

74
mf
ko'nli - na kim yo qar, Tash-vish be - ji- hat du-rur o -

78
xir san-go, man ga Tash-vish be ji- hat

81
rit.
du - rur o - xir san - gi man - ga

SOQIYNOMAI MO'G'ULCHAI NAVO

1

O'rtacha

F.Abdusazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

Man-ga ey sho'x, qil lut-fu i-no - yat, La-bing-din bo'

sa - ye, ya' - ni ka-ro mat. La - bing - din bo' -

- sa - ye, ya' - ni ka-ro - mat. Qi-lur - men o-hu,

af - g'o-nu na-vo - lar, Ye-ta ol-may vi - so -

ling - ga da-vo - mat. Ye-ta ol-may vi - so -

ling-ga da-vo - mat. Qi-lur - men o - hu, af - g'o-nu na-vo -

lar, Ye-ta ol-may vi - so - lang-ga da-vo - mat.

Ye-ta ol - may vi-so - ling - ga da-vo - mat.

Bu so' - zim-ga qa - rab, jo - no, a-mal qil, A-gar-da bo'l

42 sa san - da chin mu-hab - bat. Gu-no - him ne e - di?

47 De, ey pa - ri - vash, Me-ning haq-qim - da qil -

51 g'ung-dur a-do - vat. A-vaz - kim o - shi-qi zo-ring bo' lub -

56 dur, An-ga qil-g'il vi - sol ich - ra mu-ruv - vat.

61 *mf* *rit.* An-ga qil - g'il vi-sol ich - ra mu-ruv - vat.

UFORI SAVTI KALON

F.Abdumuzimov rubob cholg'usida
jo'r bo'lib kuylash uchun moslashtirgan

Og'irroq

Kim ko' rur xur-shid - ni ul moh siy mo bo'l-ma-sa
mp

5 Kim ko' rur xur-shid ni ul moh siy mo bo'l-ma-sa Kim so' rur
mf

10 shak-kar - ni ul la' - li sha-kar - xo bo'l-ma-sa Kim so' - rur

14 shak-kar - ni ul la' - li sha-kar - xo bo'l-ma-sa Gul ti-kan
mp

18 dur ko'z-la-rim-ga ul yu - zi gul-din yi roq Sar-vi o'q-
mf

22 - tur bag'ri-ma ul sar - vi bo - lo bo'l-ma-sa Sar-vi o'q-

26 - tur bag'ri-ma ul sar - vi bo - lo bo'l-ma-sa Gul ti-kon -

30 - dur ko'z-la-rim - ga ul yu - zi gul-din yi-roq Sar-vi o'q-
mf

34 - tur bag'ri-ma ul sar - vi bo - lo bo'l-ma-sa Sar-vi o'q-

38
- tur bagʻ-ri-ma _____ ul sar - vi bo - lo _____ boʻl-ma-sa _____ Tiy-ma gʻil

42
_____ de-vo - na koʻng lum - ni - ki, ras-vo _____ boʻl-ma deb, _____ Tiy-ma gʻil

46
_____ de-vo - na koʻng lum - ni - ki, ras-vo _____ boʻl-ma deb _____

50
_____ O-shiq oʻl - gʻay-mu e-di _____ ul tel - ba ras-vo

54
_____ boʻl-ma-sa(ya) _____ Gar bo-shim - ni kes-sa lar _____ ish-qi-da ey Bo

59
- bur, se-ning (a) o _____ o _____ o _____

64
Yor - din koʻng-lung ke-rak - kim _____ oʻz-ga qat' - o boʻl-ma-sa (ya) _____ o _____

69 *mf* _____ o _____ o _____ Gar bo-shim - ni kes-sa lar *mf*

74 _____ ish-qi-da, ey Bo - bur, se-ning _____ Yor - din koʻng-lung ke-rak-kim

78 _____ oʻz - ga qat' - o _____ boʻl - ma - sa _____ Yor - din

81 *rit.* _____ koʻng-lung ke-rak - kim _____ oʻz - ga qat' - o _____ boʻl-ma - sa _____

UFORI MO'G'ULCHAI NAVO

1

F.Abdudzimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

O'rtacha

G'am ket - sa ne-tong bo-shi-ma dil - dor ye-tush - gach Kim,

so-ya qo-char nur_ ba-yak - bor_ ye-tush gach. Ko-mim ne e-rur o - bi ha-yo -

- tu ne_ Ma - si - ho, O'l-gan ba-da-nim ruh_ to-par_ yor_ ye-tush

gach. O'l - gan ba-da-nim ruh_ to-par_ yor_ ye-tush-gach Rash o' - ti-ga par-

vo-na-dek o'r - tar me-ni g'ay - rat, Ul sham' ruh at -

-ro - fi-g'a ag' - yor ye-tush gach. Jo - nim-ni-ki dav - ron g'a-mi ol - g'usi-dur, et -

-sam, yo - rey, Ey qosh, fi-do yo - ri si-tam - kor ye-tush-gach Ey

qosh, fi-do_ yo - ri si-tam - kor ye-tush-gach O - yo na ta-rab yuz be-rur ul

yo - ri ha-zin - ga, Kim ya's_cho-g'i bo-shi-g'a dil - dor ye-tush-gach. Iz -

54
ho - ri hu - nar ay - la - ma har_ sifla - g'a, am - mo, Yo - shur - ma ma - to -

60
ing - ni xa - ri - dor ye - tush - gach. o - o - o *f*

67
yor - yo - ray *mf* Mu - nis fu - qa - ro suh - ba - ti - dur robi - ta - i fayz, yo -

73
ray, Gul - shan_ bo' - lur ul fayz - ga har_ xor ye - tush - gach. Mu

78
gach. Gul - shan_ bo' - lur ul fayz - ga har_ xor ye - tush - gach. *rit.*

Yuqorida berilgan asarlarni ijro etish davomida sozanda o'ziga jo'navozlik qilish malakasini rivojlantiradi. Asarlarni cholg'uda jo'r bo'lib ijro etish jarayonida kuyning mazmun mohiyatini tushunishi, kuydagi badiiy vositalarni anglashi, usulni, ritmni his qilishi va ijro bezaklarini to'g'ri qo'llashi muhim.

4.2. Talabalarni mustaqil ravishda mashg'ulot olib borish ko'nikmalariga yo'naltirish

Sharq mafkurasida qadim zamonlardan oq musiqaning ijro va ijod jihatlarini bir butun uzviy holda ko'rilgan. Sozanda mahorat yo'lida ma'lum yutuqlarni qo'lga kiritganda erkinlik kashf etib, o'z ijodiy qiyofasini belgilay boshlaydi. Ana shunday yuksak cho'qqiga yetgandagina, ijod qirralarining qay biri *o'ziniki* va qay biri *o'zganiki* ekanini ajrata olishi mumkin. Shuning uchun ustozning shogirdlar kamolotida qo'shgan ijodiy xissasi ularning hayotida, kasbiy faoliyatlarida muhim rol o'ynaydi.

Buyuk faylasuf va musiqashunos olim Abu Nasr Farobiy musiqiy iqtidorni uch bosqichga ajratadi: *Fapuza (tabiiy kuch, instinkt)*, *his* va *aql*. *Rariza* - insondagi sozga bo'lgan moyillik, uning kuy eshitish, chalish yoki aytish qobiliyati. *His etish (intuitsiya)* - kuyni ruhiy holat sifatida o'zlashtirish. Masalan, sozanda kuy chalayotganda qaysi parda, qaysi ohang ekanligini o'ylab o'tirmaydi. Kuy sozanda qalbida pishib yetiladi va undan keyin ma'lum tovushlar sifatida ijro etiladi.

Aql (intellekt) darajasi shundan iboratki, unga erishgan sozanda kim uchun qanday kuy chalayotganligini, uning tuzilishini, g'oyasini, shakl va mazmunini idroklashga qodir bo'ladi. Ana shu yuksak kamolot bosqichida sozanda ongli ravishda tushunib yetib kuy yaratishga erishadi. Shuning uchun ham Farobiy kuyni idroklash va yaratish iqtidorini musiqa ilmining eng mukammal bosqichi deb qaragan.

Amaliy nuqtai nazardan o'qituvchi – muayyan ixtisos sohasining siru asrorlarini puxga egallagan va hunar o'zlashtirishni oliy darajaga yetkazgan komil inson. Masalan, musiqada ustoz – kuy chalib, o'zidan bir narsalar qo'shib, mahoratini nafis san'at maqomiga ko'targan sozanda.

Ustoz shogirdlari bilan birga ishlar ekan, ularning atrofdagilar bilan munosabatini ko'rishi, dars jarayonidagi ma'lumotlarga to'liq ega bo'lishi va shogirdining imkoniyatlarini bilishi zarur. Shu ma'noda, ustozlar tajribasida ta'limning raqobat usulidan foydlanganini ko'rishimiz mumkin. Raqobat usuli - shogirdni harakatga keltiruvchi usullardan, shogird o'zining tajriba orttirishi zarurligini bilishi, o'z ustida ishlashi uchun motivatsion ta'sir kuchiga ega.

Demak, ustoz shogirdlariga istiqbol yo'lida, san'atda ham albatta raqobat bo'lishini tushuntirib borishi lozim. Natijada ular o'z ustida mustaqil ishlashga, ijrochilik bo'yicha mahoratlrini oshirishga harakat qilishadi. Raqobat usulidan foydalanish "ustoz-shogird" munosabatlarida mustahkam pedagogik-psixologik poydevor shakllanib borishiga xizmat qiladi.

Ular quyidagicha ko'rinishda bo'lishi mumkin:

- talabani o'z ustida mustqil ishlashini rejalashtirish;
- ijrochilik bo'yicha rivojlanishini kuzatib borish;
- talabalarning ijro imkoniyatlarini baholash, tahlil qilib borish;

- Aql (*intellekt*) darajasini oshirib borish;
- kuyni xis qilish (*intuitsiya*) holatini kuzatib borish;
- rubob cholg'usida ijrochilikning yangi uslublarini amaliy egallash;
- ijrochilik ko'nikmalari;
- ijrochilik malakasi;
- jo'rnavozlik mahorati
- sahnadagi ijrochilik mahorati.

Xususan, musiqa bilan shug'ullanish badiiy anglash faoliyati bo'lib, bir qator omillarni o'z ichiga oladi. Jumladan, g'oyaviy e'tiqodni shakllantiradi, ahloqiy jihatdan tarbiyalaydi, shaxsdagi qiziqishlarning psixologik maqsadi va yo'nalishini belgilaydi, ijtimoiy kayfiyatni vujudga keltiradi, ijtimoiy faollikni tarbiyalaydi. San'atni idrok etish, his qilish va tushunish qobiliyatlarini rivojlantiradi, estetik va musiqiy didni o'stiradi, aqliy karmolotni, ijodiy faollikni, tafakkurni, talabalarni o'ziga xos xususiyatlarini kuchaytiradi, fikr doirasini kengaytiradi, zarur musiqiy bilim, ko'nikma va malakalarni hosil qiladi.

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar va amaliy topshiriqlar

1. Xonandaning cholg'uda chala olishini ahamiyati nimada?
2. Cholg'u bilan jo'r bo'lib kuylash jarayonida nimalarga e'tibor qaratish lozim?
3. Ijro dasturingizda belgilangan asarlarni cholg'uda sifatli ijro etishni o'zlashtiring.
4. Cholg'u sozida ham yuqori mahoratga ega bo'lgan hofizlar ijrolarini eshitish va o'zingiz ham cholg'u ijrochiligi ko'nikmalarini mustahkamlang.
5. Ta'lim jarayonida mustaqil ta'limning ahamiyati to'g'risida ma'lumotlarni o'zlashtiring.
6. Ijro dasturingizda belgilangan asarlardan tashqari mustaqil ravishda o'rgangan musiqiy asarlarni o'qituvchingizga ijro qilib bering.

5-MAVZU: O'RGANILGAN ASARLARNI SAHNADA IJRO ETISHGA TAYYORLASH

Reja:

- 1. Talabalarni sahnada ijrochilik mahoratini rivojlantirish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar**
- 2. Talabalarni cholg'u ijrochiligi ta'limi bo'yicha umumiy bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish**

***Kalit so'zlar:** sahna, madaniyat, odob, qiziqish, estetik did, ovoz, ijro, zamonaviy, ijodiy, kasb, uslub, texnologiya, zamonaviy, interfaol, usul, tizim, rejalashtirish*

5.1. Talabalarni sahnada ijrochilik mahoratini rivojlantirish bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar

Ma'lumki, o'qituvchi yosh avlodning ma'naviy-estetik tarbiyasini olib borishda muhim vazifani bajaradi. Ular pedagogik jarayonda bevosita qatnashib, talabaning yetuk san'atkor bo'lib shakllanishi hamda konsert-ijrochilik faoliyatini yuritishida eng muhim ko'makchi hisoblanadi. U talabalar bilan birgalikda musiqiy ijro repertuarini ro'yobga chiqaradi, u bilan birga sahnada ijro etadi va musiqani tom ma'noda anglash bilan bog'liq ijodiy jarayonlarda faol qatnashadi.

Shu ma'noda aytish joizki, sahna muqaddas dargoh, u odob, tartib va intizomni talab qiladi. Shu sababli o'qituvchi birinchi navbatda sahna madaniyati, odobini talabalarga tushuntirishi lozim. Chunki xonanda va sozanda sahnada ijod qiladi, ijod mahsulini namoyish etadi. Shuning uchun sahna madaniyati va mahorati degan tushunchani yaxshi anglab olmog'i va uni his etish muhimdir.

Xonanda va sozandalarning sahnaga chiqishi, o'zining ijodiy imkoniyatlari bilan birga tomoshabinlarning ham e'tiboriga sazovor bo'lishi, shuningdek ularga badiiy-estetik zavq ulashishi, ta'sir ko'rsata olishi hamda ijro etayotgan asarni maromida yetkazib bera olishi katta mahoratni talab qiladi. Shu bois har bir xonanda va sozanda sa'atkorlar sahnada o'zini tutish qoidalarini mukammal o'zlashtirib olishi lozim. Sahnada qo'l, oyoq, tana, yuz harakatining barchasi tomoshabinning e'tiborida

bo'ladi. San'atkorlarning ovozi, nutqi, ularning tashqi ko'rinishi va yurish-turishi, tomoshabin oldida muvaffaqiyat qozonishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Shiddat - asarga ulug'vorlik, buyuklik, to'laqonli ehtiros kabi xususiyatlarni singdiruvchi jihat hisoblanadi.

Jo'rnavozlik - asarni tinglovchiga badiiy-estetik ta'sirchanligini, asarni bir butun mazmundorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bois xonanda sahnada qo'lida soz bilan ijro etganda u insonlarda bir butun san'atkor sifatida taassurot qoldiradi va zavq bag'ishlaydi.

Tinglovchilar uchun yoqimli ovoz va ijro asarda ta'rif etilgan manzara, voqeani ko'rib, ko'z oldidan unda jam bo'lgan his-tuyg'ularni ko'ngildan o'tkaza olish, matnni to'la teran tushunib, matndagi ma'noni ilg'ab olishga xizmat qiladi. Tinglovchiga o'zining zamon va inson taqdiri haqidagi kechinmalarini, tuyg'ularini ijro orqali uyg'otish xonanda va sozanlarga xos fazilatdir.

5.2.Talabalarning cholg'u ijrochiligi ta'limi bo'yicha umumiy bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish

Musika ta'limining uchinchi bosqichi bakalavriat ixtisoslik bosqichidir. Bu bosqich oliy ta'limning birinchi bo'g'ini bo'lib, undan so'ng magistratura bo'g'iniga o'tiladi. Bakalavriat musika ta'limida malakali mutaxassislar tayyorlanadi. Bu bosqichning vazifasi yakkanavoz ijrochilar hamda akademik litsey va kollejlarda uchun pedagoglar tayyorlashdan iboratdir.

Musiqiy ta'lim tizimining har bir bosqichi kerakli malaka va darajadagi saboq jarayoni bilan ta'minlangan. Uning hayotga tadbiiq etishdagi uzluksizligini ta'minlash, ketma-ketligini oqilona tuzish yaxshi natijalarga olib keladi. Shu bois, davlatimiz tomonidan jahon andozalari doirasida qabul qilingan va hayotga joriy etilgan ta'lim tizimi o'z natijalarini bermoqda.

Cholg'u ijrochiligi fanini o'qitish bo'yicha mutaxassis tayyorlashning maqsadi, vazifalari va xususiyatlarini o'rganish talabalarni o'qitish hamda tarbiyalashning mazmuni, tamoyillari va usullarini to'g'ri belgilashning eng muhim shartidir.

Aytaylik, talaba notadan o'qish darslariga sust qatnashadi va berilgan vazifalarni vaqtida o'zlashtirmaydi. Bu esa talabaning o'zlashtirishiga ta'sir etib, kutilgan natijani bermaydi. O'qituvchi talabaning ushbu kamchiligini to'g'rilashga qanchalik harakat qilmasin, baribir ulgurmaydi. Chunki, berilgan vazifa yoki mustaqil tarzda o'qitish lozim bo'lgan mashg'ulot bajarilmagan. Cholg'u ijrochiligi mashg'ulotidagi o'qituvchining asosiy vazifasi esa asarning badiiy jihatlari ustida ish olib borishdir. Lekin o'qituvchi o'zlashtirilmagan matnning badiiy sifati ustida ish olib bora olmaydi. Natijada talabaning ixtisoslikni o'zlashtirishi yanada sustlashadi. Shunday holatda talabalarni uyda mustaqil bajarishi kerak bo'lgan vazifalari dars vaqtida o'qituvchi tomonidan aniq belgilanishi lozim. To'g'ri belgilangan topshiriq va berilgan vazifa talaba tomonidan mustaqil o'zlashtirilganda, uning rivojlanish darajasi ortib boradi.

Cholg'u ijrochiligi mashg'ulotlarida amalga oshiriladigan vazifalar:

- Talabaning uy vazifasini va mustaqil tayyorgarligini tekshirish;
- mustaqil o'zlashtirilgan asarni ijro uslublari ustida ish olib borish;
- talabalarining mustaqil ijro uslublarini yaratishga yo'naltirish;
- mustaqil o'zlashtirilgan bilimlarni tahlil qilish;
- asarni ijro uslublaridan bir nechta namunalar o'rgatish;
- asar yuzasidan nazariy bilimlarini oshirish;
- ijro mahorati ustida ishlash;
- keyingi dars uchun vazifa berish.

Mashg'ulot jarayonida ya'ni auditoriyada asar ustida ish olib borish, bu - tinglab ko'rish yoki ijro xususida o'z fikrlarini aytish emas. Muhimi, talaba ustozining oldida kerakli ijroni to'g'ri o'zlashtira olishi va uni ko'rsatishga harakat qilishdir. Buning uchun talaba asarga mutanosib ijro uslublarini tanlashi, asar shaklini to'la idroklashi, dinamik jihatlarga e'tibor berishi lozim. Natijada, quloqqa yoqadigan ovozlarni har bir harakatda sezish mumkin bo'ladi. Talaba o'zida bunday ko'nikmalarni hosil qilishi uchun muntazam tarzda notadan o'qishni mashq qilib borishi lozim. Buning uchun o'qituvchi talabaning diqqatini jalb etadigan, yakka va ansambl bo'lib ijro etishi mumkin bo'lgan munosib asarlarni tanlashi maqsadga muvofiqdir. Umuman olganda,

talabalarning ijrochilik amaliyotiga nisbatan ishtiyoqini oshirib, intiluvchanlik hissini kuchaytirish lozim bo'ladi.

Shuningdek, ijrochilikda obrazli tasavvur muhimdir. Cholg'u ijrochiligi o'qituvchisi talabalarda darsga nisbatan qiziqish uyg'ota olishi va ushbu qiziqishni oshira olishi kerak. Pedagogik jarayonning har bir holatida istakka qarab, xohlagancha qiziqarli vaziyat topish mumkin. Buning hammasi ishga nisbatan munosabatdan kelib chiqadigan vaziyatga bog'liqdir. Aytaylik, talaba asarning biror murakkab qismini o'zlashtirishga qodir emas yoki hafsalasizlik qiladi, yoki yetarli darajada faollik ko'rsatmaydi. O'qituvchi bu vaziyatda bir narsani talabaga uqtiraman deb qaytaraveradi, takrorlayveradi. Berayotgan sabog'i natija bermaganini ko'rib, o'qituvchida o'z ishiga nisbatan sovuq munosabat paydo bo'la boshlaydi. Agar pedagog ushbu masalaga boshqa yo'l bilan yondashganda, vaziyat o'zgarib ijobiy natija yuz berishi mumkin. Kamchiliklarni yengishga ijodiy yondoshilsa ish osonlashadi va qiziqarli tus oladi.

O'rganilayotgan asar nisbatan qiziq bo'lmasa ham, uni bir necha o'n marta takrorlayverib zerikkan bo'lsada, o'qituvchi talabani asarga bo'lgan qiziqishini oshirishi lozim. Asarning yangi-yangi jozibali jihatlarini ochib, jonli imkoniyatlarini, turli xillardagi talqinini o'rgatib, talabaga ma'qul bo'ladigan darajada tushuntirish yaxshi natijalarga olib keladi. Bunda talaba o'ziga nisbatan bo'layotgan munosabatni anglab oladi.

Cholg'u ijrochiligi mashg'ulotlarida sinfidagi yoshi va xarakter xislatlari, musiqiy qobiliyati, moyilligi va qiziqish darajasi turlicha bo'lgan o'quvchilar bilan shug'ullanishda badiiy pedagogik ta'sir ko'rsatishning juda ko'p usullari hamda vositalaridan foydalanish maqsadga muvofiq. Shu bilan birga, har bir talaba uchun o'ziga xos ish usulini, muloqot va muomala yo'lini va tabiiyki, musiqa repertuarini topishi va bu repertuarning maqsadi talabada zarur sifatlarni faollashtirishdan va takomillashtirishdan iborat bo'lishi lozim.

Cholg'u ijrochiligi o'qituvchisining **birinchi** vazifasi talabaning yaxshi hissiyotlarini "band" qilib, unda jo'shqin ijodiy qobiliyatni yuqori darajada rivojlantirishdir. **Ikkinchi** vazifasi talaba shaxsining ijodiy sifatlarini shakllantirish,

uning mustaqil tafakkurini faollashtirishdan iboratdir. O'qituvchining **uchinchi** asosiy vazifasi – talabaga ijro etadigan asardagi ijodiy g'oyani mukammal yo'sinda ro'yobga chiqarish yoki cholg'u sozini chalish texnikasini egallashga yordam beradigan vosita va usullar tizimini shakllantirishdir.

Talbalarning ijrochilik mahoratlarini rivojlantirishda tanlangan asarlari ustida ishlash, yuqoridagi asosiy vazifalarni amalga oshirish, muayyan usul va vositalarni qo'llash zarur. Shulardan biri - *asalar ustida bosqichma-bosqich ishlashdir*. Bu bosqichlar shartli bo'lib, u har bir ijrochida turlicha kechadi. Bosqichma-bosqich ishlash talabaga asarning musiqiy tilini sinchiklab va asta-sekin o'rganish, ishdagi qiyinchiliklarni qunt bilan yengish hamda badiiy talqinni yaratish imkonini beradi.

Shuningdek, talabalarda ichki eshitish qobiliyatini rivojlantirishga erishish lozim. Talabaning ichki eshitishni, tafakkurini faollashtiradigan usullardan doimiy ravishda foydalanish, musiqiy asosni eshitib o'zlashtirish orqaligina asarning badiiy tilini tushunish mumkinligini unutmaslik kerak.

Qismlar bo'yicha ishlash bosqichi avvalo asarni bo'laklarga, qismlarga yoki taktlarga ajratish bilan bog'liqdir. Bo'laklarga ajratish har qaysi holda turlicha bo'lishi, masalan, tez sur'atda yozilgan asarlar uchun uzunroq (sakkiz taktli, o'n olti taktli) va og'ir sur'at bilan yozilgan asarlar uchun maydaroq tuzilishi mumkin. Bundan tashqari, talabaga ishni murakkab hisoblangan qismlardan boshlashni ham o'rgatish kerak. Eng qiyin qismlarni maxsus va alohida o'rganish qoidasiga rioya qilib, bunga asar ustida ishlashning oxirigacha amal qilish lozim. Qismlar bo'yicha ishlashda tuzatishlar bilan chalishning turli variantlaridan foydalanish mumkin. Noaniq ijro etilganda xato tuzatiladi va o'sha qism takroran o'rganiladi. Mana shularni o'rganish mezoniga qarab, bo'laklarni asta sekin yiriklashtirishga o'tiladi. Bundan tashqari, amaliyotda tasdiqlanganidek, asarning texnik jihatdan qiyin joylarini oldin tushunib olish va ichki eshitish bilan chalib ko'rish orqali ancha oson o'rganishga erishiladi.

Cholg'u ijrochiligi ko'nikma va malakalarini rivojlantirish bo'yicha quyidagi musiqiy asarlarni tavsiya etamiz:

Rajabiy

O'zbek xalq musiqasi
F.Abdulazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

6

11

16

21

26

31

36

41

45

2

50 1. 2.

55

61 tr tr tr

66

72 tr

77

81 1. 2.

Sharob I

O'zbek xalq musiqasi
F.Abduazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

O'rtacha tez

6

10

15

20

25

30

35

38

mf

f

f

tr

mf

p

1.

2.

Sharob II

O'zbek xalq musiqasi

O'rtacha tez

10

19

28

38

47

57

67

76

83

Tasnifi Buzruk

"Buzruk" maqomidan
F.Abdugazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

M. M. ♩ = 84 - 88

1 Xona *p* Bozgo'y

7 2 Xona

14 Bozgo'y

22 3 xona

29 Bozgo'y

37 4 Xona

44

52 Bozgo'y

59 5 Xona

2

66

74

82

tr Bozgo'y

88

Garduni Buzruk

"Buzruk" maqomidan
F.Abdualimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

M.M. ♩ = 88

1-xona

Bozgo'y

2-xona

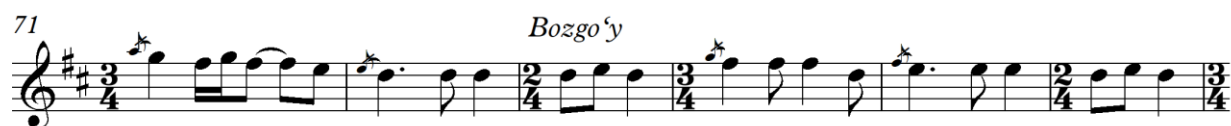
3-xona

4-xona

5-xona

Bozgo'y

2

Farg'onacha janon

Xalq kuyi
R.Abdurazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

M.M. ♩ = 100

f

6

11

17

22

27

32

38

44

50

55

The musical score is written for a rubob in 4/4 time with a tempo of 100 beats per minute. It consists of ten staves of music, each starting with a measure number (6, 11, 17, 22, 27, 32, 38, 44, 50, 55). The key signature is one sharp (F#). The score includes various musical notations: trills (marked with a wavy line and a plus sign), tremolos (marked with a wavy line), and dynamic markings (marked with 'f' for forte). The music is a folk melody adapted for rubob, featuring a mix of eighth and sixteenth notes, often beamed together, and some longer notes with trills. The piece concludes with a double bar line at measure 55.

Sabox

O'zbek xalq kuyi
F.Abdualimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

Shoshilmasdan

1.

6 2.

mp

12

17 *f*

22 *tr*

27 *tr*

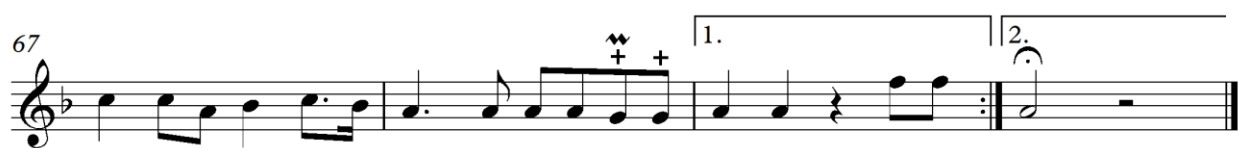
32

37 *f*

42 *tr*

47

2

Mirzadavlat

O'zbek xalq kuyi
F.Abdugazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

O'rtacha tez

Sheet music for Mirzadavlat, O'zbek xalq kuyi, F.Abdugazimov rubob cholg'usi uchun moslashtirgan. The tempo is O'rtacha tez.

The score is written in 2/4 time and consists of 70 measures. It is divided into two systems, with a repeat sign at the end of the first system.

Measures 1-6: O'rtacha tez. Dynamics: *f*, *p*.

Measures 7-13: Dynamics: *f*, *p*.

Measures 14-20: Dynamics: *f*, *p*.

Measures 21-27: Dynamics: *mf*.

Measures 28-34: Dynamics: *f*, *p*, *f*.

Measures 35-41: Dynamics: *f*, *p*.

Measures 42-48: Dynamics: *f*, *p*.

Measures 49-55: Dynamics: *f*.

Measures 56-62: Dynamics: *p*.

Measures 63-68: Dynamics: *f*.

Measures 69-70: Dynamics: *rit.*

Dilxiroj

O'zbek xalq kuyi

Quvnoq, yengil

8

15

22

29

36

43

50

59

8va

2

Staff 1: Treble clef, D major key signature (two sharps). Eighth-note patterns.

Staff 2: Treble clef, D major key signature. Eighth-note patterns.

Staff 3: Treble clef, D major key signature. Eighth-note patterns.

Staff 4: Treble clef, D major key signature. Eighth-note patterns. Dynamic marking *p* (piano) with a crescendo hairpin.

Staff 5: Treble clef, D major key signature. Eighth-note patterns. Dynamic marking *p* (piano).

Staff 6: Treble clef, D major key signature. Eighth-note patterns. Dynamic markings *mf* (mezzo-forte) and *f* (forte) with a crescendo hairpin. The piece ends with a double bar line.

Tasnifi dugoh

"Dugoh" maqomidan
F.Abdumuzimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

M.M. ♩ = 66
Bozgo'y

7 *1-xona*

13 *Bozgo'y* *2-xona*

20 *Bozgo'y*

27 *3-xona*

34 *Bozgo'y*

41 *4-xona*

48

55 *Bozgo'y*

62 *5-xona*

69

76

82

89 *Bozgo'y*

93

The musical score is written for a single melodic line in D major (one sharp). It consists of six staves of music. The first staff (measures 62-68) includes a trill ornament labeled '5-xona' over measures 64-65. The second staff (measures 69-75) continues the melody. The third staff (measures 76-81) shows a more active melodic line. The fourth staff (measures 82-88) continues the melody. The fifth staff (measures 89-92) features a trill ornament labeled 'Bozgo'y' over measures 90-91. The sixth staff (measure 93) concludes the phrase with a double bar line.

Garduni Dugoh

"Dugoh" maqomidan
F.Abduazimov rubob cholg'usi
uchun moslashtirgan

M.M. ♩ = 84

Bozgo'y

7 1-xona

13 2-xona 3-xona

20 Bozgo'y

26

Mavzuni mustahkamlash uchun savollar va amaliy topshiriqlar

1. Sahnada ijro etishning muhim qoidalari nimalardan iborat?
2. Musiqiy asarni sahnada ijro etishga tayyorlashda nimalarga e'tibor qaratilishi lozim?
3. Sahna madaniyatiga doir nazariy materiallarni o'zlashtirib boring.
4. Sahnada ijro etishga tayyor bo'lgan asarlaringizdan konsert dasturi tuzing va yakkaxon konsertingizni tashkillashtiring.
5. Cholg'u ijrochiligi ta'limi bo'yicha umumiy bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirishning asosiy omillarini o'zlashtiring.
6. Cholg'u ijrochiligi mashg'ulotlarida amalga oshiriladigan vazifalarni ketma-ketlikda bajarish malakasini shakllantiring.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh. “Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz” “O‘zbekiston” -2017.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Talim to‘grisida”gi qonuni Toshkent. 2020.
3. Ямпольский У. “Танланган изланишлар ва мақолалар” Музыка”-1985.
4. Петросяц А. Инструментоведение «Узбекский народный инструменты». Ташкент. 1951
5. Визго Т., Петросяц А. Узбекский оркестр народных инструментов. Ташкент. 1962.
6. Liviev A. Rubob orkestri tas’ hkil qilis’ h metodikasi. Tos’ hkent. 1978.
7. Liviev A. O‘zbek xalq cholg‘ u asboblari orkestrlari. Tos’ hkent. 1971.
8. Nurmatov H. Qas’ hqar rubobi. Tos’ hkent. 2003.
9. Turapov Z. Dutor bas. Tos’ hkent. 2004
10. Yuldas’ hev A. Maktab repertuari. O‘quv qo‘ llanma. Farg‘ ona. 2020.
11. S’ haripova G., Asamova D, Xodjaeva Z. Musiqa o‘ qitis’ h nazariyasi metodikasi va maktab repertuari. O‘quv qo‘ llanma. Tos’ hkent. 2014.
12. Qodirov N. G‘ ijjak ijrochiligi maktabi Tos’ hkent. 2011.
13. Rajabiy. Yu., Akbarov I. O‘zbek xalq musiqasi tarixi. O‘ qituvchi. 1981.
14. Ortiqov T. Musiqa o‘ qitis’ h metodikasi. O‘ quv uslubiy qo‘ llanma. Tos’ hkent. 2010.
15. S’ haripova G. Musiqa va uni o‘ qitis’ h metodikasi. O‘ quv qo‘ llanma. Tos’ hkent. 2015.
16. Akbarov I. Musiqa lug‘ ati. Tos’ hkent. 1987.
17. Rajabiy Yu. O‘zbek xalq muzikasi. I-jild. Tos’ hkent. 1955 y.
18. Rajabiy Yu. O‘zbek xalq muzikasi. II -jild. Tos’ hkent. 1957 y.
19. Rajabiy Yu. S’ has’ hmaqom. I-jild. Tos’ hkent. 1966 y.
20. Rajabiy Yu. S’ has’ hmaqom. II -jild. Tos’ hkent. 1967 y.
21. Rajabiy Yu. S’ has’ hmaqom. III -jild. Tos’ hkent. 1970 y.
22. Rajabiy Yu. S’ has’ hmaqom. IV -jild. Tos’ hkent. 1972 y.

23. Rajabiy Yu. «Shashmaqom» V -jild. T.: 1973 y.
24. Rajabov I. «Maqomlar masalasiga doir». T.: 1963 y.
25. Taxalov S.M. «Afgʻon rubobini chalisʻhga oʻrgatisʻh metodikasi asoslari». T.: 1983 y.
26. Qosimov R.Q. «Rubob navolari». T.: 1993 y.
27. Usmonov K. «Bosʻhlangʻich rubob darsligi». T. 1995.
28. Fitrat A. «Oʻzbek klassik musiqasi va uning tarixi». T. 1993.
29. Sharipov N. «Rubob primada ijro yetisʻhni oʻrgatisʻh metodikasi» Gʻofur Gʻulom nomidagi adabiyot va sanʻat nasʻhriyoti. T. 1990.
30. Vasilev F. «Qasʻhqar rubobi uchun gamma va arpedjio applikaturasi». T. Oʻqituvchi, 1978.

GLOSSARIY

ALTERATSIYA - yetti pog'onadagi tovushlar (do, re, mi fa, sol, lya va si)ning balandligini yarim yoki butun tonga o'zgartirish. Asosiy alteratsiya belgilari diyez (tovushlarni yarim ton ko'tarish uchun), bemol (tovushlarni yarim ton pasaytirish uchun) bo'lib, agar asosiy tovush bir butun ton yuqori ko'tarilishi lozim bo'lsa—dubl-diyez, aksincha bir butun ton pasaytirish kerak bo'lsa, dubl-bemol qo'llaniladi.

ASOSIY INTERVALLAR - oddiy intervallarni ikkinchi nomi. **ASOSIY TOVUSHQATOR** - oktava oralig'ida Do tovushidan boshlangan asosiy bosqichdir. Bu asosiy bosqichlar - Do, Re, Mi, Fa, Sol, Lya va Si tovushlardan iborat.

ASOSIY TONALLIK - musiqa asariining tonal asosi bo'lib, odatda asar asosiy tonallikdan boshlanadi va shunda tugallanadi.

ASHULA — keng tarqalgan vokal musiqa janri va shakli bo'lib, unda sheri va musiqiy obrazlar bir-biriga uyg'unlashgan holda gavdalanadi. Ashulaning xalq va muallifli turlari bor. Muallifiga ega ashulalarni bastakor va kompozitorlar ko'proq xalq ashulariga yaqin tarzda yaratadilar.

BASTAKOR (fors — toj “basta” — bog'lov.) - monodiya uslubida (qo'shiq, ashula, cholg'u kuylar) asar yaratuvchi ijodkor. O'zbek musiqa merosida bastakorlik uzoq o'tmishga borib taqaladi. T. Jalilov, Yu.Rajabiy, M.Hasanov, F.Sodiqov, K.Jabborov, G'.Toshmatov kabi bastakorlar bu sohadagi an'anani bir muncha kengaytirib, nafaqat kuy qo'shiqlar, balki musiqali drama, opera, kantata, oratoriya kabi janrlarda ham ijod qilganlar.

BOSQICH, POG'ONA — gamma tovushqatorlaridagi har bir musiqa tovushi, muayyan pog'ona. Hamma tovushlar oktavalarga bo'linib, har bir oktavada 12 tadan tovush bor. Ulardan yettitasi asosiy pog'ona xisoblanib, beshtasi alteratsiya qilingan, ya'ni ko'tarilgan yoki pasaytirilgan bo'ladi.

GARMONIK INTERVAL - bir yo'la eshitilgan ikki tovush oralig'i. Intervalning melodik turi ham bo'ladi.

DAROMAD (fors. – kirish)— boshlang'ich qism. Ashulaning boshlang'ich qismi. Pastki (bosh) pardalarda chalinadigan (aytiladigan) bo'lagi. Daromad atamasi ko'proq yirik shaklli ashula, katta ashula va maqom yo'llariga nisbatan ishlatiladi.

DASTA (fors.)— torli cholgʻu asboblarda maxsus, qattiq yogʻochdan qilingan va tovush beruvchi kosaning yuqori qismiga oʻrnatilgan turli shakldagi yogʻoch. Kosa orqali dasta ustidan tortilgan torni turli joyda bosish yoʻli bilan past baland tovushlar chiqadi. Agar torni dastaning kosaga yaqin boʻlgan qismi bosilsa baland (ingichka), aksincha kosadan uzoq boʻlgan qismi bosilsa past (yoʻgʻon) tovush beradi.

DUNASR — maqomlarning boshlanishidagi maʼlum bir qismining yuqori pardalarda (avjda) qaytarilishi. Dunasr maqomlarda oktava maʼnosida qoʻllaniladi.

ZARB (urish) – torli chertma yoki urma cholgʻu asboblari chalganda masus moslamalar bilan torlarni chertish yoki urish.

IJROCHI – ashula aytuvchi yoki biror cholgʻu asbobida chaladigan musiqachi.

KVINTA (lotin. — beshinchi)— besh pogʻona kengligidagi oraliq boʻlib, 5 raqami bilan koʻrsatiladi. Kvintaning sof, koʻpaytirilgan va kamaytirilgan turlari bor.

KOʻP OVOZLI MUSIQA — maʼlum balandlikda boʻlgan bir necha ovozning bir yoʻla eshitilishi.

LAD — turli balandlikda boʻlgan tovushlarning oʻzaro aloqasi, beqaror tovushlarning bir tonikaga intilishi, oʻzaro bogʻliq boʻlgan tovushlar tizilmasi. Laddagi tovushlar tonikadan iborat konsonans akkord yaʼni, tonika uchtovushligi tomon tortiladi.

LIRIK - yumshoq, mayin va ijrochilik xususiyatlariga boy boʻlishi bilan boshqa turdagilar bilan farq qiluvchi ovoz.

MASHQ (mashq, malaka hosil qilish) — Toshkent, Fargʻonada cholgʻu musiqasi baʼzan shu nom bilan yuritiladi.

MELIZM — kuyni turlicha qisqa tovushlar bilan bezatuvchi belgilar.

MIKSOLIDIY LADI— tabiiy lادلardan boʻlib, tovushqatori tabiiy major ladining VII pogʻonasi past boʻlishi bilan ajralib turadi.

MINOR, MINOR LADI - turgʻun tovushlardan kichik uchtovushligi hosil boʻladigan lad.

MUSIQA – turli tuman tovushlar bilan badiiy obraz yaratib beruvchi, gʻoyaviy – emotsional mazmunga ega boʻlgan sanʼatning bir turi.

NOLA (yig‘lash) - ashula aytganda so‘zning bir bo‘lagida ovozni titratib cho‘zish.

OCHIQ TOR - bosilmay ochiq turgan tor. Ochiq torda tovush yuqoridagi “shayton xarrak” bilan pastki xarrak oralig‘idagi tordan to‘lqinlanadi. Ochiq tor bo‘sh tor deb ham yuritiladi.

OHANGDOSHLIK – bir necha tovushlarning bir yo‘la eshitilishi. Ohangdoshlikning asosiy turlari quyidagilar: 1) unison – bir hil balandlikda bo‘lgan bir necha tovushning bir yo‘la eshitilishi; 2) interval – turli balandlikda bo‘lgan ikki tovushning bir yo‘la eshitilishi; 3) akkord – turli balandlikda va turli nomda bo‘lgan, uchdan kam bo‘lmagan tovushlarning bir yo‘la eshitilishi.

PARDA (to‘siq) - musiqiy cholg‘u asboblarning ma’lum balandlikdagi tovushlarini olish uchun chap qo‘l barmoqlari bilan bosiladigan o‘rni. Parda dutor, tanbur, rubobda ichak, metall yoki yog‘ochdan yasaladi.

REZ – torli tirnama cholg‘u asboblarda hosil qilinadigan qisqa tovush. Yevropa musiqa istilohida tremolo deb ataladi. Rez doira, nog‘ora, tanbur, dutor va boshqalarda qo‘llaniladi.

RITM (yunon. -bir tekis oqim) – musiqiy asardagi tovushlarning uzun – qisqaliklari jihatidan munosabatlari. Har bir musiqa asarining o‘ziga hos ritmi bo‘ladi. Musiqa tovushi bilan ritm chambarchas bog‘langan bo‘ladi. Ritmsiz kuy bo‘lishi mumkin emas. Ritm turlariga metr va o‘lchovlar kiradi. O‘zbek xalq kuylari va raqslari, ayniqsa doira usullari ritmning rang barangligi jihatidan juda boy va murakkabdir.

SAYQAL – tovushni titratish. Bu atama ko‘proq Toshkent musiqachilari o‘rtasida qo‘llaniladi. Ommaviylashgan o‘zbek xalq cholg‘u kuyi.

SARPARDA – boshlang‘ich, birinchi yoki bosh parda.

SARXONA (fors. – bosh xona, boshlanish ma’nosida) – kuyning boshlanish qismi. Sarxona so‘zi ko‘proq maqomning mushkulot, ya’ni cholg‘u bo‘limida qo‘llaniladi.

SOZANDA – musiqachi, biror cholg‘u asbobida musiqa ijro qiluvchi cholg‘uchi.

TALQINCHI – Xorazmda dutor cholg‘usi bilan xalq ashulalarini ijro etuvchi. Talqin yo‘llarini ijro etuvchi ashulachi, xofiz.

TEMP. SUR‘AT – musiqiy asarning ijro etilish sur‘ati (tez, sekinligi) bo‘lib, musiqaning xarakterini aniqlashga yordam beradi. Temp musiqa asarining mazmuni va xarakteri bilan bog‘liq bo‘ladi.

TERI- Colg‘u asboblariga tovush hosil qilish uchun (rubob kosasiga) qoplanadi.

TOR - musiqa cholg‘u asboblariga tarang qilib tortiladigan ip, sim. Tor to‘lqinlantirilishi bilan ma‘lum balandlikda sado beradi. tor ipakdan, ichakdan va usti o‘ralgan yoki o‘ralmagan simdan ham bo‘lishi mumkin.

USUL ZARB – Sharq xalqlari musiqasida ijroning murakkab yo‘llari. Usul turli zarblarning tez – tez almashinib kelishidir.

XONA – kuyni ifodalovchi tugal jumla. Maqom 9ayniqsa cholg‘u yo‘llari) da xonaning turli balandlikda qaytarilishi bilan kuyning xajmi kengayadi.

SHAYTON XARRAK - dutor va tanbr cholg‘usidagi dastaning yuqori qismiga quloqlardan so‘ng mustahkam o‘rnatilgan xarrak.